

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny evropské kultury

Ivana Drahorádová

Židovské hrdinky v díle Arnošta Lustiga

diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jaroslav Med, CSc.

2016

Čestné prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Neratovicích, dne 14. 6. 2016.

Bibliografická citace

Židovské hrdinky v díle Arnošta Lustiga [rukopis] : diplomová práce / Ivana Drahorádová; vedoucí práce: doc. PhDr. Jaroslav Med, CSc. -- Praha, 2016. -- 53 s.

Anotace

Tato diplomová práce si klade za cíl srovnání jednotlivých osudů židovských hrdinek za druhé světové války v krásné literatuře.

Na základě komparace pěti vybraných próz Arnošta Lustiga se budu zabývat tím, jaké byly osudy židovských žen během druhé světové války a jak tato extrémní zkušenost ovlivnila jejich charaktery a mravní přesvědčení.

Diplomová práce bude vycházet z uvedené primární literatury, která byla záměrně vybrána tak, aby ukázala jedinečnost a osobitost prožitku tak silné zkušenosti, jakou byla druhá světová válka a holokaust, ale současně aby jasně demonstrovala fakt, že jsou si, vlivem sdíleného osudu, hlavní hrdinky v mnohých ohledech velmi podobné. V práci se zaměřím i na otázky důstojnosti a mravnosti a na to, jak se Židovky vyrovnávají se ztrátou osobních a životních jistot.

Klíčová slova

Holocaust, šoa, ženy, židovské hrdinky, prostituce, etika, mravnost, důstojnost

Female Heroines in the Novels by Arnošt Lustig

Annotation

The Main goal of this thesis is the comparison of fates of the Jewish heroes in the Second world war.

I will compare five selected proses written by Arnost Lustig. My focus will be on the fates of the Jewish women during the second world war and how this extreme experience affected their characters and moral believes.

The source of the thesis will be the listed primary literature, which was selected to show the uniqueness and individuality of so strong experience, which the second world

war and holocaust definitely was. Concurrently, it demonstrates the fact that under influence of their shared fate, are the heroes of the stories in many ways very similar. I will also focus on the questions regarding the dignity and morality and how the Jewish woman deals with their lost of personal and life assurances.

Keywords

The Holocaust, the Shoah, women, Jewish characters, prostitution, ethic, morality, dignity

Počet znaků (včetně mezer): 113 183

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala váženému doc. PhDr. Jaroslavu Medovi, CSc. za odborné vedení a podporu při tvorbě diplomové práce a za mnoho podnětných informací a cenných rad týkajících se zvolené problematiky.

Obsah

Obsah	6
Úvod.....	7
1. Arnošt Lustig	11
1. 1. Život.....	11
1. 1. 1. Dětství, dospívání a válečná léta.....	12
1. 1. 2. Doba poválečná.....	14
1. 1. 3. Život ve Spojených státech	16
1. 2. Literární tvorba	17
2. Židovská trilogie	24
2. 1. Lea z Leeuwardenu	24
2. 2. Colette, dívka z Antverp	28
2. 3. Tanga z Hamburku.....	33
3. Nemilovaná: Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.	37
4. Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou	42
Závěr	47
Seznam zdrojů a literatury	51
Primární literatura	51
Sekundární zdroje a literatura	51

Úvod

Válečné události, masové vyvražďování Židů a politika holocaustu se zcela přirozeně stala námětem nespočtu literárních děl. Přeživší měli potřebu nějak se s prožitými hrůzami vyrovnat, možná se z nich vypsát, protože jejich zážitky byly natolik silné, že jejich literární zpracování bylo jediným možným východiskem z traumatické situace. Jiným vysvětlením může být snaha podělit se o ně s veřejností, zaznamenat neuvěřitelné a alespoň se pokusit předat nesdělitelné. Pro jiné, a mezi ně se řadí i Arnošt Lustig, bylo důležité varovat další generace, aby nezapomněly, poučily se z draze zaplacených chyb a nedopouštěly se stejné naivity a bláhovosti. Motivace autorů, kteří ve svém díle reflektují zážitky z koncentračních táborů je různá, nicméně všechny spojuje apel dalším generacím a současně obava, zda dokážou slovy vyjádřit takovou destrukci lidské bytosti, jakou holocaust byl.

„Osvětim bylo peklo. Zbavovalo svět mravních zákonů. Němci nastolili mravnost, pro kterou je dobré to, co je dobré pro Německo, na úkor celého světa. Nedovedu si představit, že by Osvětim někdo popsal. Je to nesdělitelné. Nepopsatelné. To je důvod, proč nejlepší spisovatelé, kteří psali o Osvětimi – Tadeusz Borowski, Primo Levi, Jean Amery, Peter Rawitz a další a další spáchali sebevraždu.“¹

Tématu židovství, války a holocaustu se ve své tvorbě věnoval i světově uznávaný spisovatel Arnošt Lustig. „Když na internetu zadáte heslo „Arnost Lustig“, objeví se vám na sedm set webových stránek, kde je o něm či o jeho knihách zmínka. [...] jeho knihy jsou povinnou četbou v desítkách univerzitních programů, a to nejen programů zabývajících se židovskou literaturou. Jsou to také kurzy o krásné literatuře, bez ohledu na příslušnost autora k jakékoliv menšině, jsou to kurzy o morálce a výchově ke snášenlivosti napříč kulturami, národnostmi a smýšleními.“² Ve svých prózách vychází téměř výhradně z vlastních zkušeností a zážitků, které díky svému židovskému původu získal během druhé světové války a jeho knihy tak vycházejí z draze zaplacených vlastních zkušeností z nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů. „Prózy

¹ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 41.

² LUSTIG, Arnošt a SUK, Jan, ed. *Interview: vybrané rozhovory 1979-2002*. Praha: Akropolis, 2002. Strana 69.

Arnošta Lustiga už asi nikdy nebudou převratně jiné. Tématem textů je permanentní dohledávání paměti – osobní, národnostní a historické.“³

Velká část hlavních hrdinů Lustigových děl jsou ženy. Kromě nich ještě děti a staří lidé, ale Lustig se neustále vrací k ženské hrdinskosti za války. „*ŽENA. Krása, blaženost, oběť, matka, zodpovědnost, úcta, inspirace... Všechno. Esence lidskosti. Pro muže něha a závrat.*“⁴ Prostřednictvím prožívání tzv. slabšího pohlaví sleduje ponižování, snahu pošlapat poslední zbytky lidské cti a důstojnosti, ale současně reakci židovských hrdinek, které těmto snahám vzdorují, ať už jej jejich vnitřní hnací motor jakýkoliv. Lustigovy postavy obecně reagují na fakt, že jsou přímo konfrontovány se smrtí, že je jejich lidské bytí poníženo a jsou nuceny jen přežít, čekat na patrně nevyhnutelný konec a být tak pouhým článkem, malou součástíkou německé propracované mašinérie. Jednou z otázek předkládané diplomové práce je právě postoj těch, kteří byli do této situace uvrženi. Jakým způsobem na tuto novou skutečnost reagují a jak se vypořádávají s tím, že je jejich život naprosto bezcenný? Bezcnost lidského života v očích nacistických důstojníků Lustiga traumatizovala do konce života⁵ a stále znovu se k tomuto motivu vracel.

Lustig odmítá termín holocaust, považuje ho za nepřesný a nedostatečný a upřednostňuje spíše označení šoa, stejně jako většina přeživších, kteří vyhlazování evropských Židů nechápali jako náboženskou oběť. „*Nemám rád výraz „holocaust“.* Vznikl složením dvou starořeckých slov: „*zničeno ohněm*“. Má svůj původ v tom, k čemu mohlo dojít ve starém Řecku – k zemětřesení nebo k neštěstí dovršenému požárem. Židy nakonec také sežehl oheň, ale nejdřív je němečtí nacisté a jejich pomocníci téměř ze všech evropských zemí zbavili práv, okradli, ponížili a zabili. Říkejme tomu katastrofa židovského národa, masová vražda, katastrofa způsobená lidmi, která se může opakovat, a nejen Židům. Visí stále ve vzduchu.“⁶ Řecké slovo holokauston označovalo náboženskou oběť určenou ke spálení.⁷ To však nemá s nacistickou politickou systematického vyhlazování Židů vůbec nic společného a část

³ BURIÁN, R. *Spirála Lustigova díla se stáčí dál*. Host, 1998, roč. 14, č. 10. Strana 74-75.

⁴ LUSTIG, Arnošt. *Esence*. Praha: Nakladatelství Andrej Šťastný, 2004. Strana 48.

⁵ Arnošt Lustig – devět životů [dokumentární film]. Režie Ivo Pavelek, Kristina Pavelková. Česko 2012.

⁶ LUSTIG, Arnošt. *Esence*. Praha: Nakladatelství Andrej Šťastný, 2004. Strana 32.

⁷ MICHÁLEK, Emanuel. *Ještě k původu slova holokaust*. Naše řeč, 1994, roč. 77, č. 5. Strana 271 – 272.

židovské veřejnosti se tedy kloní k hebrejskému označení šoa, které lze opsat slovy jako záhuba, zmar, zničení.

V mé diplomové práci se budu zabývat vybranými díly Arnošta Lustiga. Pro srovnání jsem zvolila Židovskou trilogii (Lea z Leeuwardenu, Colette, dívka z Antverp a Tanga z Hamburku), Nemilovanou a novelu Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou. Na základě četby určených titulů budu popisovat, jak se jednotlivé ženské hrdinky, které spojuje židovský původ, vyrovnávají s každodenní realitou života v ghettu a vyhlazovacím táboře. Všechny prózy zachycují část jejich života za druhé světové války, což předurčuje jejich osudy, kterým jsou nuceny jakkoliv čelit. Zaměřím se na to, jak se samy Židovky smířovaly se svým vnuceným údělem, nebo jak mu naopak vzdorovaly. Důležitým motivem diplomové práce a prvkem, kterému se rovněž budu věnovat, je krása a tělesnost a prostituce jednotlivých hrdinek.

Diplomovou práci jsem rozdělila do čtyř kapitol. První kapitola pojednává o životě a literární tvorbě Arnošta Lustiga. Považuji za nutné alespoň ve stručnosti přiblížit životní osudy autora srovnávaných děl, protože právě vlastní zkušenosti a osobní prožitky jsou východiskem Lustigovy tvorby a životní filosofie, kterou svým dílem vyjadřuje. Podněty a informace týkající se Lustigova života a literární tvorby jsem čerpala jednak z autorizovaného životopisu, který sepsal František Cinger na základě mnohaletého shromažďování rozhovorů, literárních analýz a osobních vyznání, dále z obdobného a velmi pozitivně hodnoceného Hamanova díla Arnošt Lustig⁸ a ze sebraných spisů a rozhovorů, které vznikaly v průběhu několika let.

Druhá kapitola pojednává o Židovské trilogii a je dále rozdělena do tří příslušných podkapitol, přičemž každá podkapitola odpovídá jednomu dílu trilogie. Zbylým dvěma novelám jsou věnovány opět samostatné kapitoly. V závěru práce shrnuji výsledky, ke kterým jsem četbou dospěla, uvádím styčné body, které Leu, Colette, Tangu, Perlu a Kateřinu spojují a zmiňuji i to, v čem se liší.

Cílem mé práce je vystihnout jejich prožívání mezních situací, kterou válka bezpochyby byla. Chci poukázat na jejich charaktery, na to, co je všechny spojuje, co musely podstoupit, aby si zachovaly alespoň elementární zbytky lidské cti a slušnosti.

⁸ NOVOTNÝ, Vladimír. *Arnošt Lustig a jeho doba*. Tvar, 1995, roč. 6, č. 16.

Ve své diplomové práci jsem studovala tituly, které již byly opakovaně zpracované. V tomto případě mě ale vzhledem k zaměření diplomové práce nezajímala jejich jazyková stránka, neanalyzovala jsem kompoziční výstavbu ani literární formu. Soustředila jsem se na obsah a sdělení. Zajímalo mě, jak se jednotlivé židovské hrdinky chovají a jak jednají ve vyhrocené mezní životní situaci, kterou nemají a ani nemohou mít pevně pod kontrolou, a jak se učí žít s tím, že jejich život už možná ani není jejich. Uvědomuji si, že diplomových i bakalářských prací na obdobné téma je mnoho, tvorba Arnošta Lustiga je lákavým a zajímavým materiálem ke zpracování, ale současně je snad nevyčerpatelným zdrojem inspirace. Myslím, že je velmi důležité neustále se k tomuto tématu vracet, pokoušet se objevovat nová sdělení a nezapomenout. Je třeba oceňovat ty, kteří se pokusili zprostředkovat nesdělitelné a nepopsatelné, jejich dobové svědectví je důležitým a nenahraditelným střípkem do mozaiky obrazů válečných let. „*Lustig dosáhl toho, že se jeho próza stává mravním apelem. Resp. je to maximum mravního apelu, v co se mění Lustigova próza.*“⁹

⁹ BAUER, Michal. *Oheň na vodě Arnošta Lustiga*. Tvar, 1998, roč. 9, č. 21. Strana 20.

1. Arnošt Lustig

Arnošt Lustig patří k nejpozoruhodnějším autorům druhé poloviny minulého století. Svou tvorbou se řadí do tzv. druhé vlny válečné prózy a ve svém díle reflektuje vlastní válečnou zkušenost. Psaní vnímal jako terapii a jako svou povinnost, snažil se lidem zprostředkovat hrůzy druhé světové války a snažil se tak, aby se něco podobného už nikdy neopakovalo. „*Abyste věděli, že i vám se to může stát. Učím vás to proto, abyste, kdyby k tomu zase došlo, nebyli slabí nebo zoufale nedůvěřiví, jako tehdejší generace Židů, kteří tomu nevěřili, protože na to nebyli nijak připraveni, protože byli příliš civilizovaní a ztratili pud přežít, nebo ho potlačili, a měli řadu dalších chyb. [...] abyste řekli každému: „Ne, já nejdu. Já vím, co byl Buchenwald a Auschwitz-Birkenau.“*¹⁰ Kromě toho že byl vynikajícím spisovatelem, za což mluví ohromné množství cen, kterými byl za svou tvorbu oceněn, byl i příjemným společníkem a životním optimistou, který z každé životní lapálie vyšel posílen.¹¹ „*S odstupem let si uvědomil, že to, co mu umožnilo přežít všechny útrapy a hrůzy, byla mimo fyzickou zdatnost i šťastná povaha, díky níž překonal – s pomocí přátel – i nejtěžší okamžiky, kdy ztratil otce v plynové komoře a kdy viděl, jak jeho matku ženou v ledové mlze bosou kamsi do neznáma.*“¹²

1. 1. Život

*Příběh Arnošta Lustiga je obrazem neobyčejného života i neobyčejného přístupu k němu.*¹³ Objem jeho zážitků by vystačil na několik životů, i když některé zážitky by si Lustig jistě rád odpustil. Přesto i negativní zkušenosti nějak formovaly jeho osobnost a ovlivnily to, kým Lustig nakonec byl. Povědomí o Lustigově životě je důležitým předpokladem pro porozumění jeho tvorbě. Lustig je autor, který se netají tím, že při psaní vycházel ze svých životních zkušeností a zážitků, ostatně židovství prostupuje celou jeho tvorbu.

¹⁰ LUSTIG, ARNOŠT. Odpovědi. Jinočany: H&H, 2001. Strana 15-16.

¹¹ TOUŠLOVÁ, Iveta. 13. Komnata Arnošta Lustiga. In: *Třináctá komnata* [televizní pořad]. ČT1 26. 2. 2011. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800003-13-komnata-arnosta-lustiga/>>.

¹² HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995. Strana 11.

¹³ TOUŠLOVÁ, Iveta. 13. Komnata Arnošta Lustiga. In: *Třináctá komnata* [televizní pořad]. ČT1 26. 2. 2011. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800003-13-komnata-arnosta-lustiga/>>.

1. 1. 1. Dětství, dospívání a válečná léta

Arnošt Lustig se narodil v Praze 21. 12. 1926. V pražské Libni prožil dětství.¹⁴ Prostředí dělnické čtvrti, kde vyrůstal, mu podle jeho vlastních slov dalo školu života. Jeho matka, Terezie rozená Löwyová¹⁵ byla hrdá Židovka a Lustig tak nikdy nepochyboval o tom, jaké jsou jeho kořeny a již od nejtěplejšího dětství věděl, kdo je. Jeho rodina patřila ke středostavovské vrstvě, která se podle Lustigova vyprávění potýkala s nedostatkem a dluhy, ale Lustig své dětství vnímal pozitivně a vzpomínal na něj jako na veselé období svého života

„Byli jsme chudá rodina. Tatínek vlastnil obchod. Ale ta slova „vlastnit“ a „obchod“ jsou silně proděravělá dluhy, jež za vlastnictví tohoto textilního krámu měl.“

16

„Nikdy jsem neměl hračky, ale mně to líto nebylo. Jednou jsme třeba také dva dny nejedli.“¹⁷

Celé dny trávil bez dozoru rodičů se svými vrstevníky a i tato schopnost postarat se sám o sebe, mu přišla později v Terezíně vhod.

Roku 1939 byl v důsledku norimberských rasových zákonů vyloučen z měšťanky a začal pracovat jako krejčovský učeň. Již první roky války Lustigovi pociťovali útlak a protizidovská opatření.¹⁸ Lustig toto období charakterizuje jako konec dětství a začátek něčeho špatného, i když zatím těžko uchopitelného a pojmenovatelného. *„Nic konkrétního, asi jako když mlha zalehne údolí a je čím dál tím menší viditelnost.“¹⁹* Zákaz návštěvy některých podniků, vyhrazené vozy pro jízdu tramvají, zákaz nákupu některých potravin a vyhrazená doba pro nákupy, atmosféra nejistoty, ponižující a absurdní zákazy. Lustig si změnu poměrů jako patnáctiletý dospívající chlapec již dobře uvědomoval.

¹⁴ MIKULÁŠEK, Alexej, GLOSÍKOVÁ, Viera, SCHULZ, Antonín a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století.* Praha: Votobia, 1998.

¹⁵ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig.* Jinočany: H&H, 1995.

¹⁶ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga.* Praha: Multisonic, 2008. Strana 11.

¹⁷ Tamtéž. Strana 12.

¹⁸ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig.* Jinočany: H&H, 1995.

¹⁹ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga.* Praha: Multisonic, 2008. Strana 17.

Na podzim roku 1942 byl spolu se svou matkou, sestrou a sestřenicí povolán do transportu do Terezína. Otec pracoval jako zedník na stavbě kasáren SS, povolán tedy zatím nebyl a rodina nevěděla, zda se ještě někdy shledá. Cestu do Terezína a první dojmy vnímal Lustig jako počátek nového dobrodružství. Ani pozdější život v Terezíně nevnímal Lustig jednoznačně negativně. V ghettu se mluvilo česky, rodina se nakonec opět shledala s otcem, získal zde první, zatím nevinné milostné zkušenosti a židovská samospráva dokázala zajistit alespoň nezákladnější lidské potřeby. Lustig samozřejmě s odstupem konstatuje, že jinak se na život v ghettu dívala kupříkladu jeho matka a jinak ho snášel v šestnácti letech on, ovšem ve srovnání s tím, co následovalo, na Terezín vzpomíná téměř s nostalgií. „[...] byl hnusný, ale najednou se mi skládá v to hezcí. Snad je to lidská povaha. I z toho nejhoršího si vybereme to maličko lepší. Takže teď si ho připomínám skoro se steskem. Asi se to stává, když si člověk v pozdějším věku vzpomíná na mládí.“²⁰

Roku 1943 byl Lustig i se svou rodinou deportován do Osvětimi. To, co následovalo, si neuměl představit ani v těch nejčernějších snech, na všudypřítomnou krutost a bezcitnost nebyl nikdo připraven. Nejvíce ale Lustiga zasáhla bezcennost lidského života. To, že lidé byli posíláni na smrt kupříkladu jen na základě smutného výrazu obličeje při selekci.²¹ Z lidí se v Osvětimi stával jen materiál, jen pracovní síla. Přesto ale Lustig dokázal přežít útrapy vyhlazovacího tábora. Psycholog Slavomír Hubálek v pořadu České televize *Třináctá komnata* říká, že přestože byl Lustig v situaci maximálního možného ponížení, toto ponížení a nedůstojnost si nepřipouštěl. Orientoval se na základní lidské hodnoty, na vztahy v rodině, na blízkost a čestnost a pokoření, kterému byli Židé vystaveni, se snažil odfiltrovat.²²

Otec Lustiga byl zavražděn krátce po příjezdu do Osvětimi. „*Ptal jsem se přítele, kde je můj otec? Řekl mi: „Viš, otec si nesundal brýle!“ V Osvětimi každý, kdo měl brýle, šedé vlasy nebo vypadal starý nebo nemocný, šel do plynové komory. Byl jsem kovář a zedník a měl jsem postavu, takže mě poslali mezi ty, co měli žít. Můj otec měl brýle; poslali ho do plynu. – Když mi přítel řekl, že otec udělal chybu, věděl jsem okamžitě, že*

²⁰ Tamtéž. Strana 35.

²¹ TOUŠLOVÁ, Iveta. 13. Komnata Arnošta Lustiga. In: *Třináctá komnata* [televizní pořad]. ČT1 26. 2. 2011. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800003-13-komnata-arnosta-lustiga/>>.

²² Tamtéž.

*je mrtev, že kouř vycházející z komína je z mého otce.*²³ Lustigova matka uměla velmi dobře německy a Arnošt byl mladý a atletické postavy a v pravou chvíli uměl zalhat, že umí to nebo ono: „*Jak jsem řekl – lhal jsem, že jsem mechanik a že umím pracovat s ocelí.*“²⁴ Oba měli štěstí. Osvětim vnímal Lustig jako něco nesdělitelného a nepopsatelného. Svou tvorbou se s osvětimskými zážitky nejen vyrovnával, ale snažil se, aby osvětimské peklo nikdy nebylo zapomenuto. Podávání svědectví o prožitých hrůzách chápal jako svou povinnost.

Z Osvětimi se Lustig dostal do Buchenwaldu, jeho matka a sestra byly nejdříve převezeny do letecké továrny ve Freiburgu a následně do koncentračního tábora Mauthausen. Ve vsí úctě vzpomínal Lustig na Buchenwald po osvětimských zkušenostech jako na relativně mírumilovné místo a sám upozorňoval na to, jak je během životních zkušeností vše relativní.

Buchenwald byl na jaře roku 1945 vybombardován a někteří vězni, včetně Lustiga, byli převezeni do koncentračního tábora v Dachau. Jako zázrakem unikl smrti, když americký letec bombardoval vlak, ve kterém vězni jeli. Lustig a jeho přítel využili nastalého zmatku, který vypukl po zasažení vlaku, a chopili se příležitosti k útěku.²⁵ Dostal se do Prahy, kde se ukrýval až do květnového povstání, kterého se aktivně účastnil. V Praze se schovával u kolaborantů, kteří v předtuše konce války vycítili poslední příležitost a pro alibi Lustiga i jeho přítele Justice skrývali. Pražské povstání Lustiga v mnoha ohledech zklamalo. Po útrapách koncentračních a vyhlazovacích táborů se nedokázal dívat na hysterii a surovost lidí. Byl přesycen krutostí a nelíbilo se mu jednání lidí, přestože ho dokázal pochopit. Uvědomil si totožnou zbědovanost Němců po pražském povstání se zbědovaností Židů a Rusů v táborech a přijal ji jako lekci o člověku.

1. 1. 2. Doba poválečná

Po válce se jako dvacetiletý mladík rozhodl pro dráhu novináře. Jako redaktor pracoval v Československém rozhlasu, přispíval do zemědělských novin, nebo Mladé fronty. Zapsal se ke studiím na Vysoké škole politických a sociálních věd a z mladické naivity a ideálů vstoupil do komunistické strany: „*Pro mě představa komunisty byla asi*

²³ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995. Strana 11.

²⁴ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 53.

²⁵ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995.

jako představa spravedlivého moudrýho kněze, odvážnýho...²⁶ Na léta těsně poválečná vzpomínal Lustig jako na šťastnou a nádhernou dobu. „Mír jsem žil nádherně. [...] Praha byla krásná. Jaro, slunce, pro nás všechno k máni. Najednou tady nádherné ženské prodávají tvarohové koláče. [...] Mír začal dobře. Studoval jsem. Našel jsem byt pro moji mámu. Ze čtyř lidí zabili z naší rodiny jenom jednoho. Relativně to bylo málo, normálně vyhubili rodiny celé.“²⁷

Jako novinář byl Zemědělskými a Lidovými novinami poslán do Izraele jako zpravodaj arabsko-izraelské války. Seznámil se tam s Ludvíkem Aškenazym a stali se tam opravdovými a doživotními přáteli. Již v té době ve své reportážní tvorbě uplatňoval specifický rukopis, kterým se snažil vystihnout současnou atmosféru okamžiku, popis situace a obraz konkrétních lidí.²⁸

V Izraeli si roku 1949 vzal Věru Weislitzovou, dobrovolnici izraelské armády, se kterou se znali již z lágru a na kterou si myslel již před jejím odjezdem do Izraele: „Jestliže ucítíš, že tvůj vztah ke mně trvá, přijed' si pro mě a já si tě vezmu.“²⁹ (Věra Arnoštovi v okamžiku odjezdu do Izraele). Lustig se vrátil do Československa dříve, než jeho manželka a postupně vystřídal několik zaměstnání, pracoval jako reportér, režisér Československého rozhlasu, scénárista Filmového studia Barrandov. Přestože žil víceméně prominentní život, uvědomoval si, že možnosti jedněch jsou vykoupeny omezením jiných a že si zdaleka nejsou všichni rovni: „Jednoho dne na počátku šedesátých let přišel Lustigův syn ze školy a ptal se otce, proč může být jejich život lepší, než rodičů poloviny jeho spolužáků; byli buď vyhozeni z práce nebo zavřeni.“³⁰ Dobu Pražského jara vnímal Lustig jako dobu uvolnění, věřil ve společenskou změnu a věřil v Alexandra Dubčeka. „Ale já mluvím o roce 1968. Lidé se cítili svobodně, dávali Dubčekovi zlaté prstýnky. Svoboda byla ve vzduchu.“³¹

V důsledku liberalizace trávil léto 1968 v Caorle u Benátek, kam jel se Svazem novinářů na zájezd i se svou rodinou. Jakmile se osazenstvo zájezdu dozvědělo o

²⁶ VÁVRA, R., POTUŽNÍK, J. F., MAJSTOROVIČOVÁ, A. Vzkaz Arnošta Lustiga. In: Vzkaz [televizní pořad]. ČT24 18. 7. 2015. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10160488386-vzkaz/208452801410003-vzkaz-arnosta-lustiga/>> .

²⁷ LUSTIG, Arnošt. Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga. Praha: Multisonic, 2008. Strana 67 – 68.

²⁸ CINGER, František. Arnošt Lustig zadním vchodem. Praha: Mladá fronta, 2009.

²⁹ Tamtéž. Strana 148.

³⁰ HAMAN, Aleš. Arnošt Lustig. Jinočany: H&H, 1995. Strana 14.

³¹ LUSTIG, Arnošt a SUK, Jan, ed. Interview: vybrané rozhovory 1979-2002. Praha: Akropolis, 2002. Strana 115.

pražských událostech, rozdělilo se na dvě skupiny. Na skupinu těch, kteří se chtěli vrátit a na skupinu emigrantů. Lustig stál o návrat do vlasti, jeho žena ale návrat rázně odmítla a Lustig tedy s celou svou rodinou emigroval přes Jugoslávii do Izraele, kam dostali pozvání od ministerského předsedy Leviho Eškola.³² V Československu byla jeho dílo okamžitě uvalena klatba a z miláčka režimu, jehož tvorba dosud sloužila jako výkladní skříň a mezinárodní vizitka, se stal *nepřítel socialismu a sionistický agitátor*. Lustig se s emigrací smířoval jen velmi těžko, stále se považoval za českého občana a v Československu byl šťastný. Chyběl mu domov, přestože si uvědomoval, že v Československu v té době panovala tíživá situace a že emigrace byla racionálním krokem v zájmu rodiny. V Izraeli žili s rodinou v místním kibucu, manželka pracovala v kuchyni, ale Lustig byl podle svého vyprávění v Izraeli poměrně nešťastný. Když se naskytla příležitost, využil nabídky z Jugoslávie a podílel se na tvorbě scénáře k filmu o Josipu Titovi.

Po dokončení scénáře odjela rodina Lustigova do Ameriky, kde se Lustig po čase etabloval jako univerzitní profesor a autor filmových scénářů. I do Spojených států odcházel Lustig poměrně bez nadšení, ovlivněn obrazem Ameriky jako země násilí a zločinu, bez znalosti jazyka a bez sebemenší představy o budoucím životě. *„Byl jsem překvapen, že Ameriku netvoří jen sami Al Caponové, že zákony tu mají autoritu. Spojené státy mají ovšem mnoho tváří – jako Bible. Ne každý se tu cítí vázán spravedlností.“*³³

1. 1. 3. Život ve Spojených státech

První rok žil Lustig se svou rodinou v Iowa City, kam byl pozván do mezinárodního spisovatelského programu a brzy si zvykl na americkou národu. Druhý rok Lustig i přes nedostatečnou jazykovou vybavenost působil jako učitel. Později působil i jinde v Americe, ale nakonec zakotvil na Americké univerzitě ve Washingtonu. Zde byl roku 1978 jmenován profesorem a přednášel zde literaturu, scenáristiku a film.³⁴

Cesta k takovému postavení ale byla dlouhá a namáhavá. Začátky v emigraci byly pro Lustiga těžké. *„Začátek exilu byl peklo. Lidi by neměli emigrantům závidět. Pravda, za dvacet let si už každý pomohl, ale ty první tři roky, to byla hrůza. [...] A Amerika vás,*

³² LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008.

³³ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995. Strana 15.

³⁴ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009.

jako každá země, odmění jenom tehdy, když jí máte co nabídnout. Jenže vy třeba nemáte co. To je emigrace.“³⁵ Na jedné straně byl mezi studenty oblíbený, kromě přívětivé povahy na něm oceňovali zkušenosti a zážitky, které se promítaly do toho, co se jim snažil sdělit. A většinou byl úspěšný: „*Víš, my bychom si tě tu rádi nechali. Studenti říkají, že ti pořádně ani nerozumí, ale přitom jim nikdo tak dobře nevysvětlí téma Dějiny druhé světové války ve filmu jako ty. Tak na sobě zapracuj.*“³⁶ A právě cizí jazyk byl pro Lustiga zpočátku náročnou překážkou, ale na rozdíl od Izraele, kde se hebrejštinu učit odmítal, částečně ze vzdoru a částečně z obavy ze zapomnění mateřštiny („*Ta druhá obava byla osobní. Že zapomenu za každé hebrejské slovo jedno české. Tak jsem se neučil.[...] Byl to stav nervů. Říkal jsem si, že čeština je jediný můj majetek, to jediné, co mám. Je to nástroj. Nádherný jazyk a já ho teď zapomenu a nebudu jím moci psát.*“³⁷), se v USA do studia angličtiny ponořil a jazyk po čase zvládl. Nakonec emigrace napomohla tomu, že se jeho literární tvorba dostala do světového kontextu a přestože bylo těžké se v Americe prosadit, jakmile se to Lustigovi podařilo, přijala ho americká čtenářská i kritická obec velmi vřele, za svá díla obdržel mnoho prestižních knižních cen, podílel se na několika filmových scénářích a odborná veřejnost si Lustiga velmi vážila.

Do Československa se se svými dětmi vrátil po listopadové revoluci roku 1989 a postupně začal žít střídavě zde a ve Spojených státech. Zemřel 26. 2. 2011 po dlouhém boji s rakovinou, který nakonec prohrál. Ač nemocný, neopouštěl ho humor a životní nadhled a optimismus. Rok po jeho smrti založila česko-izraelská smíšená obchodní komora Cenu Arnošta Lustiga, která je každoročně udělována těm žijícím českým občanům, kteří se zasadili o udržení a rozvoj celospolečenských hodnot odvahy, statečnosti, lidskosti a spravedlnosti tak, jako to dělal Arnošt Lustig.³⁸

1. 2. Literární tvorba

Počátky tvorby Arnošta Lustiga lze časově zařadit do 50. let minulého století. Lustig je autor jednoho tématu, celé dílo zasvětil literárnímu zobrazování válečného utrpení. „*V osmnáctiletém Lustigovi se po návratu domů rodil silný pocit nemlčet. Vypovědět, co*

³⁵ LUSTIG, Arnošt. *Dobrý den, pane Lustig (Myšlenky o životě)*. Praha: Aequitas, 1999. Strana 67.

³⁶ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. Strana 214.

³⁷ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 82-83.

³⁸ Cena Arnošta Lustiga[online]. c2016. [citováno dne: 1. 6. 2016]. Dostupné z: <<http://www.cenaarnostalustiga.cz/>>.

člověk musel prožít v Terezínu, v Osvětimi, v dalších lágrech a ghettech. Co asi zažili povstalci ve varšavském ghettu i jinde.“³⁹ Za svůj život posbírat nespočet významných literárních cen a čestných doktorátů a ocenění: „*Stal se čestným prezidentem Společnosti Franze Kafky. [...] Dostalo se mu cti číst v Kongresu USA i v Bílém domě. V roce 1996 mu České centrum PEN klubu udělilo Cenu Karla Čapka. [...] V roce 2003 se Lustig dostal do užší nominace na Pulitzerovu cenu. Rok poté získal Cenu Akademie umění a písemnictví, která je každý rok předávána osmi významným osobnostem z celých USA! Potřikrát se ocitl v nejužší nominaci na Nobelovu cenu za literaturu. [...] Víím, že si však Lustig nejvíc váží rozhodnutí Americké asociace knihoven (sdružující na dvanáct tisíc poboček), která v roce 2003 doporučila *Lovely Green Eyes* mezi dvanáct knih krásné literatury, jež by neměly chybět v žádné z těchto knihoven.*“⁴⁰

Lustig částečně vychází z principů psychologického románu a především z vlastních životních prožitků. Ve své tvorbě Lustig expresivně vyjádřil obludnost fašismu. „*Optimistickou víru ve schopnosti člověka L. demonstruje jednak na příbězích židovských postav z prostředí koncentračních táborů, jednak na osudech lidí obtížně se vyrovnávajících s válečnou minulostí. Problém židovství chápe nikoli politicky a rasově, ale spíše jako morální otázku lidského svědomí.*“⁴¹ Jednoznačně čerpá z vlastních zkušeností, odraz válečných zážitků a specifický svět ghatt s jeho vlastními zákony a etikou můžeme nalézt v celé jeho tvorbě. Lustig se stále znovu zabývá otázkami mravnosti, etiky a lidskou schopností odolávat zlu. V jeho dílech se setkáváme s tzv. nehrdinskými hrdiny. Aleš Haman ve *Třinácté komnatě* vysvětluje, že Lustig chce psát o člověku pod tlakem životních událostí. Zabývá se tím, jak se chová a jak na vyhrocenou situaci reaguje, ptá se, zda a do jaké míry je schopen udržet si charakter a svou čest, popřípadě kdy a proč tyto hodnoty ztrácí.⁴² Reflektuje zdánlivě silné vazby, které se najednou hroutily jako domeček z karet a na druhé straně podává svědectví o přátelství doslova na život a na smrt: „*V Terezíně jsem měl nejlepšího kamaráda, Zdeňka Pika, kterému už bylo čtrnáct, tak ho poslali s bratrem Arnoštem do ghetta. Byli jsme spolu každou vědomou vteřinu. Měli jsme se rádi. [...] Když mu bylo k patnácti,*

³⁹ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. Strana 74.

⁴⁰ Tamtéž. Strana 11 – 12.

⁴¹ MIKULÁŠEK, Alexej, GLOSÍKOVÁ, Viera, SCHULZ, Antonín a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století*. Praha: Votobia, 1998. Strana 234.

⁴² TOUŠLOVÁ, Iveta. 13. Komnata Arnošta Lustiga. In: *Třináctá komnata* [televizní pořad]. ČT1 26. 2. 2011. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800003-13-komnata-arnosta-lustiga/>>.

dostal jsem povolání k transportu. On se přihlásil dobrovolně. Jsem na rampě a najednou vidím Zdeňka, s kterým už jsem se rozloučil. „Počkej tady,“ říkal jsem mu. „Válka skončí a ty se vrátíš k rodičům.“ „Přece tě nenechám jet samotného,“ odpověděl. „Zešlel jsi? Nevíme, co tam bude...“ Všichni jsme tušili, že nás zabijou. „Jedu s tebou!“ řekl. A jel... Zabili ho. To je pro mě Terezín.“⁴³

Pro Lustigovu literární činnost je typický zájem o mladé lidi, zejména o mladé a krásné dívky nebo ženy. V jednom z mnoha rozhovorů, které poskytl, vysvětluje, proč mladé lidi (CARGASS: „Většinou se soustřeďujete na popis toho, co se stalo mladým lidem. Proč? LUSTIG: Protože jsem byl také mladý.“⁴⁴) a v jiném, proč ženy: „Viděl jsem osudy žen za války. Chovaly se lépe než muži. Jejich osudy byly strašné. Tak to cítím. Nemohu čtenáři nic nalhávat. Musí to být pravé. Proto píšu o ženách. Ty jsou pravé.“⁴⁵ Právě tuto skutečnost reflektuji v předkládané diplomové práci, která srovnává osudy několika mladých Židovek. Ve svých prózách Lustig zobrazuje „[...] postavy mladých židovských dívek, které si prodlužují život nebo alespoň získávají výhody díky své kráse, tím, že dávají, s větší či menší mírou dobrovolnosti, k dispozici své tělo ostatním vězňům i nacistickým vojákům. Jsou vystavené utrpení a ponížení, zlu, které atakuje jejich ženství, krásu, něhu, bezbrannost, připravuje je postupně o všechny jejich blízké, většinou i o jejich vlastní život.“⁴⁶ To je přesně téma všech pěti mnou zvolených próz. Všechny hlavní hrdinky, Lea, Colette, Tanga, Perla i Kateřina jsou krásné, všechny si uvědomují, že jim jejich nevšední krása, nebo ženské tělo alespoň pro tentokrát zachránily život, ale současně všechny vědí, že to je jen dočasný triumf. Každá se ale s nedůstojností vyrovnává jinak, každá si ponížení připouští do jiné (pokud vůbec do nějaké) míry a pokaždé sledujeme trochu jiný příběh Židovky, která si své jednání jinak odůvodňuje, před svým okolím a co je asi podstatnější, i sama před sebou. Lustig často a rád promlouvá ke čtenáři skrze postavy. Charakteristické jsou úvahy nad životem a smrtí, nad spravedlností a nad otázkou vzpoury a odevzdanosti. Hlavní hrdinové volí mezi jasně vymezenými možnostmi, často neexistuje ona pověstná zlatá střední cesta. Základní otázkou Lustigovy tvorby je i mez. Kam až je člověk ochoten zajít ve snaze zachránit si život, co je ještě jedinec ve vyhrocené situaci schopen udělat

⁴³ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 32.

⁴⁴ LUSTIG, ARNOŠT. *Odpovědi*. Jinočany: H&H, 2001. Strana 23.

⁴⁵ LUSTIG, Arnošt. *Dobrý den, pane Lustig (Myšlenky o životě)*. Praha: Aequitas, 1999. Strana 64.

⁴⁶ Arnošt Lustig. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. c2011. [citováno dne: 26. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=507&hl=Arno%C5%A1t+lustig+>>.

pro přežití a pro záchranu existence: „*Na malé či rozsáhlejší ploše povídky modeluje Lustig především situační děje s tím, že jde namnoze o situace vysoce zátěžové, až mezní (o fyzické přežívání, strach, vyčerpání, boj, smrt), v nichž se jedinec ocitá na hranici možného a nemožného, snesitelného a nesnesitelného, bytí a nebytí, a kdy se tedy, řečeno v duchu existencialismu, násobí jedinečnost skutků, včetně individuální volby.*“⁴⁷

Lustigův literární styl je osobitý a precizní. V prózách, které reflektují v této diplomové práci, není ani jedno slovo zbytečné a samoučelné, každá úvaha a dialog mají svůj smysl a své sdělení. To mimo jiného umožňuje číst tatáž díla znovu a znovu a pokaždé v nich najít nové poselství a novou rovinu. Pro Lustigovy novely také platí, že závěry jsou sice téměř jasné, ale nevyčtené, nic není vysloveno a tak přestože čtenář předpokládá, že konec dokáže odhadnout a že k jasnému rozuzlení směřovalo vyprávění celou rovinu příběhu, je to stále jen předpoklad a autor se vyhýbá jasnému vyslovení a ukončení příběhu.

Lustig se s oblibou ke svým příběhům vrací, přepisuje je a upravuje, „*[...] cílem jeho úprav je vylepšení textu, aby umožnil čtenáři hlouběji prožít umělecké sdělení, které mu prostředkuje.*“⁴⁸ Přepřacované verze leží v žaludku mnohým literárním kritikům a editorům, ale Lustig se k prózám vrací proto, že své hrdiny neopustí, jakmile kniha vyjde; žije s nimi neustále⁴⁹ a uvědomuje si, že v době, kdy jednotlivá díla vznikala, mnohé věci nevěděl, na mnohé věci se vlivem dalších životních událostí dívá jinak a mnohé si uvědomil až později. „*Má snad nechat svoje hrdiny tak jednoduché a naivní, jako byli v přímočarých příbězích prvních povídek?*“⁵⁰

Tvorbu Arnošta Lustiga lze zařadit do tzv. druhé vlny válečné prózy, která ustupuje od zobrazování jednoznačného hrdinství a snaží se přiblížit literaturu skutečnosti.⁵¹ Zdánlivá všednodennost a obyčejnost je povyšována na nosné téma, tvorba konce 50. let se vyznačovala snahou vyložit dějinné události na základě drobných jednotlivin, z pohledu obyčejného člověka. Období je charakteristické příklonem k jednotlivci a

⁴⁷ HOLÝ, Jiří a kol. *Holokaust v české, slovenské a polské literatuře*. Praha: Karolinum, 2007. Strana 214.

⁴⁸ HAMAN, Aleš. *Prózy Arnošta Lustiga a dnešní čtenář*. Tvar, 1992, roč. 3, č. 10. Strana 4.

⁴⁹ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009.

⁵⁰ Tamtéž. Strana 297.

⁵¹ HAMAN, Aleš. *O takzvané „druhé vlně“ válečné prózy v naší současné literatuře*. Česká literatura. 1961, roč. 9, č. 4.

k bezprostřednosti osobních zkušeností a zážitků.⁵² Na konci padesátých let došlo ke znovuoživení literárního zájmu o válku a problematika židovských válečných osudů a holocaustu se opět stala velmi aktuální. „*V dobových souvislostech byla přitom akcentována zejména obecně lidská složka tohoto tématu, tedy motivy degradace lidství nepřátelskou totalitní mocí (a z ní plynoucích pocitů strachu, ohrožení a vydědění) a naopak motivy spontánní lidské soudržnosti a soudržnosti navzdory krutým okolnostem.*“⁵³ Druhá vlna je charakteristická především snahou vycházet z bezprostředního prožitku, snahou zobrazit vnitřní prožívání postav,⁵⁴ což má konkrétně u Lustiga kromě jiného někdy za následek omezení dějovosti na minimum. Čtenář není zatěžován a rozptylován složitou dějovou konstrukcí a přemírou postav, jeho pozornost je upřena na vnitřní drama, které se v jednotlivci odehrává. „*Vnější děj je tu takřka úplně nahrazen dějem vnitřním, dramatickým bojem uvnitř člověka, který nakonec vyústí v čin.*“⁵⁵ Zájem vyprávěče se posouvá do světa vnitřního prožitku, je třeba ukázat, jak se okolní dramatické události odráží v jedinci, v jeho rozhodování a vývoji.⁵⁶ Podružný děj jen dokresluje význam sdělení, popřípadě je nosnou konstrukcí interních pohnutek postav, časovost není nutně důležitá a smrt je často tragickým, ale logickým a předvídatelným závěrem celého příběhu.

Tíživou a ponurou atmosféru navozuje Lustig zkratkovitým líčením prostoru, ve kterém se novely odehrávají, věnuje se popisu špinavých temných zákoutí, které umocňují dojem stísněnosti a nevládnosti. Prvoplánově mu však nejde o tuto chmurnou náladu, ta je v tomto případě jen prostředkem. Lustig se dále snaží proniknout touto skořápkou do nitra postav, které jsou svým okolím ovlivňovány a patrně i formovány a pokouší se čtenáři ukázat síly, kterými všednodenní hrdinové vzdorovali. Chce demonstrovat kontrast demoralizujícího prostředí a lidského jednání, soucitu a morální úrovně, kterou si podle jeho mínění a zkušeností šlo v koncentračních táborech navzdory okolnostem uchovat. „*Vzpomínám si, jak jsem se v Auschwitz-Birkenau jednoho říjnového dne roku 1944 třásl zimou. Nějaký muž, asi čtyřicetiletý, mi řekl:*

⁵² RZOUNEK, Vítězslav. *Nástin poválečné české literatury 1945 – 1980*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

⁵³ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. III svazek: 1958 – 1969*. Praha: Academia, 2008. Strana 284.

⁵⁴ LEHÁR, Jan. STICH, Alexandr. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998.

⁵⁵ HAMAN, Aleš. *O takzvané „druhé vlně“ válečné prózy v naší současné literatuře*. Česká literatura. 1961, roč. 9, č. 4. Strana 518.

⁵⁶ BURIÁNEK, František. *Česká literatura 20. století*. Praha: Orbis, 1968.

„Chlapče, tobě musí být hrozná zima, pojď mezi nás.“ Říkal jsem si: „Panebože, ti lidé se mi smějí. Vždyť se sami třesou chladem.“ Nereagoval jsem. Vzali mě doprostřed hloučku, tiskli se na mě a pět minut mě pevně drželi mezi sebou. Nic jiného než tělo a své živočišné teplo neměli. Zahřáli mě a pak mi řekli: „Ted' utíkej!“ Byl jsem šťasten. Byl to dotyk lidskosti, o jakém se vám může jen zdát.“⁵⁷

Neméně důležitým motivem Lustigových próz je motiv naděje. Lustig upozorňoval na nutnost existence naděje, jako základního předpokladu pro život. *„Byli lidé, kteří kdyby řekli: „Ted' umřu,“ doopravdy by se skáceli mrtví k zemi. Byli už mrtvolami, ale dokud měli naději, člověk viděl ty mrtvolky chodit a věděl, že je v nich ta jediná síla. [...] Naděje je krásná. Všechno vám mohou vzít, jen naději ne. Pokud vás nezabijí.“⁵⁸* Colette se do poslední chvíle těší, že snad překoná všechny strasti války a začne nový život s V. F. Bohatí Židé v Modlitbě pro Kateřinu Horovitzovou do poslední chvíle naivně věří a doufají v záchranu, přestože už jim je postupem času uvnitř nich samých jasné, že nakonec do žádné lodi nenastoupí. Přesto jsou ochotni do poslední chvíle vypisovat další a další šeky na vysoké částky, protože ještě mají nepatrnou naději.

Lustig za války zakusil na vlastní kůži ponižování a nedůstojnost a tuto zkušenost uplatnil ve své spisovatelské produkci. Obzvlášť ve spojení s tématem prostituce v koncentračních táborech popisuje ztrátu lidské důstojnosti jako vedlejší produkt. V této souvislosti se pak oklikou vrací k tématu viny a morálky. Staví je do souvislostí a ptá se na důsledky ztráty lidské cti. Co má člověka ještě držet u původních pravidel morálky, když už si jako člověk ani nepřipadá? Jak se má jedinec vyrovnat s tím, čeho se na něm dopustili jiní? Přesto jsou Lustigovi hrdinové odhodláni udržet si důstojnost navzdory okolnostem stůj co stůj, jsou to postavy se silně zakořeněnou morálkou.

Lustig často reflektoval i jakýsi pocit viny, pro přeživší poměrně typický. Zdůrazňuje přesvědčení, že žije jen proto, že místo něj zemřel někdo jiný a současně toto přesvědčení zobrazuje ve svých prózách.

„Ale pak jsem musela vědět, že jestliže ten mládenec zahyne, zahyne kvůli mně a místo mě.“⁵⁹

⁵⁷ LUSTIG, ARNOŠT. Odpovědi. Jinočany: H&H, 2001. Strana 12.

⁵⁸ LUSTIG, ARNOŠT. Odpovědi. Jinočany: H&H, 2001. Strana 26 – 27.

⁵⁹ LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.* Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 143.

„Zplynovali jich čtyři sta tisíc v pár měsících. Bylo to dobré pro české a polské Židy. Čekali jsme v rezervě. Takže když tady sedím, musím říct, že tu sedím, protože místo mě zplynovali někoho jiného. Jinak bych tu sedět nemohl. Nevymyslel jsem si to. Tak to bylo.“⁶⁰

„Vím, že každý z těch, co přežili, žije jen díky tomu, že někdo jiný zahynul. Ne proto, že to chtěl. Nepřišla na něj ještě řada. Mnohokrát jsem si přál zemřít, abych neviděl, čeho jsem byl svědkem.“⁶¹

„Ptáte se na pocit viny, že jsem přežil, a většina ostatních tam zůstala. Není to pocit viny, není to výčitka. Je to nezodpovězená otázka. Každý, kdo přežil koncentrační tábor, ví, že přežil proto, že místo něj zabili někoho jiného. Počet zabitých musel souhlasit ve dne v noci.“⁶²

Lustig ve své tvorbě vlastně neodmítá zobrazování hrdinství a hrdinů, pokud přijmeme premisu, že je pro něj hrdinou každý, kdo si dokázal zachovat lidskou důstojnost a kdo nedovolil vnějším dramatickým okolnostem pokřivit jeho charakter.

⁶⁰ LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 46.

⁶¹ LUSTIG, Arnošt. *Dobrý den, pane Lustig (Myšlenky o životě)*. Praha: Aequitas, 1999. Strana 46.

⁶² LUSTIG, Arnošt. *Esence*. Praha: Nakladatelství Andrej Šťastný, 2004. Strana 24.

2. Židovská trilogie

Tři novely: Lea z Leeuwardenu, Colette, dívka z Antverp a Tanga z Hamburku, jsou současně známy pod souhrnným názvem Židovská trilogie. Tyto tři příběhy jsou si v mnohém velmi podobné. Ve všech třech prózách je hlavní hrdinkou velmi krásná Židovka, která nějak přežívá v ghettu, v případě Colette ve vyhlazovacím táboře. Možná má být krása a mládí protipólem ghetta, smrti, holokaustu? Jejich krása ovlivnila osud každé z nich. „*Co chce taková krása v pekle? [...] Naklonil se k ní a šeptal jí do ucha, aby německým doktorům na konci rampy (ještě je neviděla) odpověděla, až se jí budou ptát na zaměstnání, že je švadlena. Je jí přes osmnáct.*“⁶³ Ovšem každá je krásná jinak. Lea je jemná a křehká, Tanga je popisována jako živočišná kráska, divoká cirkusačka, její krásu vnímám jako cikánskou živelnou krásu, jediné Colette je vykreslena jako typická Židovka, co se vzhledu týče. Tmavooká, původně tmavovlasá, s lehce olivovou pletí.

Leu, Colette i Tangu spojuje citlivost, až emocionálnost, která prostupuje a ovlivňuje všechno jejich jednání. Žádná z hrdinek Židovské trilogie nežehrá na svůj osud, naopak mu všechny s obdivuhodnou silou čelí a statečně se s ním vyrovnávají. V následujících kapitolách se budu podrobněji zabývat každou prózou zvlášť a ukážu, v čem se naopak Colette, Tanga a Lea od sebe lišily a jak v příběhu a ve vztahu k dívkám vystupuje postava vypravěče a postava Viliho Felda, která je současně dalším prvkem, který všechny tři novely spojuje. Všechny tři dívky jsou postupně jeho milenkami, nebo milenkou patrně byly (Tanga z Hamburku). V každém dílu trilogie je Vili Feld trochu jinou postavou s jinými povahovými rysy.

2. 1. Lea z Leeuwardenu

První díl Židovské trilogie se odehrává na konci války, v roce 1944, v terezínském ghettu. Hlavní hrdinka, Lea z Leeuwardenu, je krásná osmnáctiletá Židovka z Holandska, která žije s jednou tak starým pašerákem Vili Feldem a která, stejně jako mnozí ostatní, každým dnem očekává povolání do transportu na východ. Právě v obavě ze zařazení do transportu spatřuji jeden z leitmotivů prvního dílu Židovské trilogie. To, a obavy Ley ze stárnutí, z postupné ztráty krásy, která může vzhledem k místu a době působit směšně, až absurdně. „*V každé vrásce na krku vidí propast. Nejmenší pupínek je*

⁶³ LUSTIG, Arnošt. *Colette, dívka z Antverp*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 21.

pro ni vyrážka. Stačí, aby si to myslela.“⁶⁴ Možná Lein strach podporuje těsná blízkost nemohoucích starých lidí. Má možnost pozorovat úpadek života a lidské důstojnosti v přímém přenosu. „*Starci vedle se přeli. Někdo říkal někomu, aby si vzal jiný podnájem, když se mu tady nelíbí, nikdo ho nehodlá obsluhovat jako v hotelu. Obořil se, že jsou jako vši a lezou po sobě. Jeden napadl druhého, že se pomočuje i ve dne.*“⁶⁵

Mezi Viliho a Leu se shodou náhod dostal vypravěč příběhu. Na okraji kukuřičného pole se k němu nedopatřením připlete ve chvíli, kdy Vili přebírá zásilku zboží od cizích žen. Možná aby předešel obavám z vyzrazení, zapojuje Vili vypravěče zcela samozřejmě do akce. „*Ženy předaly Vili Feldovi vestu s kontrabandem. Neměl jsem moc času na pozorování (To mi došlo ve vteřině.) Kukuřičné pole je krylo ze stran. (Až na tu moji) Objali se a rozloučili okamžitě, jakmile mě zaslechli. [...] Věděl jsem, že je šachista a přemýšlí pět tahů dopředu. [...] „Kdybyste mi s tím pomohl, máte u mě stovku cigaret.*“⁶⁶ Po peripetiích s četníkem, který odhalí jejich snahu propašovat zboží do pevnosti, ale nechá je i s proviantem nakonec projít, se vypravěč seznamuje s Viliho přítelkyní Leou a okamžitě propadne její kráse: „*První, co mě napadlo, bylo, jak je pěkná. Pocítil jsem její dívčí vůni. Ve skutečnosti jsem žasnul. Byla krásná. Porcelánová pleť, mladá a svěží, dokonalé tělo, bosa, v mikině ze světle modrého třecího ručniku a bílé lněné sukni z ubrusu, jak se to v pevnosti nosilo v roce 1944. Ještě jsem takhle krásnou ženskou zblízka neviděl.*“⁶⁷ Okolnosti a doba této lásce nebyly úplně nakloněny, takže vypravěč po Lee zpočátku spíše jen platonicky touží. Intenzita citů je podpořena syrovými podmínkami sběrného tábora, všudypřítomnou špínou, zimou, hladem, hlučnými starci, kteří jsou ubytováni pod Leou a Vilim. V takovémto kontrastu vyznívají vyznání, které vypravěč Lee v duchu skládá mnohem naléhavěji. V kontrastu špíny a zápachů stojí i postava krásné, vonící, čisté a upravené Ley.

Hned v úvodu je věcně popsána všednodenní praxe života v ghettu, popravy a transporty. „*Blázince byly stejně nabitě jako nemocnice, starobince a půdy, kasárna, někdejší obytné domy a domky, školy. Všechna povolání spojená s transportem (kdovíkam), zásobováním a udržováním města pracovaly ve dne v noci. Místo původních pěti nás tu bylo napěchováno přes šedesát tisíc. (Na ústav pro choromyslné dohlížel Heinrich G., šéflékař z vídeňské kliniky Am Spiegelgrund; pomáhal vytvářet*

⁶⁴ LUSTIG, Arnošt. *Lea z Leeuwardenu*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 78.

⁶⁵ Tamtéž. Strana 53.

⁶⁶ Tamtéž. Strana 10.

⁶⁷ Tamtéž. Strana 42.

čistou rasu a zasloužil se o usmrcení sedmi tisíc slabomyslných rakouských a německých dětí. Rodiče dostali oznámení, že dítě umřelo na zápal plic.)“⁶⁸

První díl Židovské trilogie se nesnaží být v první řadě příběhem s bohatým dějem. Lustigovi jde především o vnitřní prožívání terezínské skutečnosti, o vyrovnání se s novou životní etapou, takže velkou část knihy tvoří záznam toku myšlenek, většinou vypravěče příběhu. Ten není od začátku do konce jmenován. Jeho vnitřní monology postupně odkrývají souvislosti a vzájemné vztahy. Příběh je vlastně z velké části vyprávěn samotnými úvahami vypravěče, jeho myšlenkové pochody jsou jedním z hybatelů děje. „*Přál jsem si ji mít. Obejmout ji. Cítit ji tak blízko, že by to už víc nešlo. Prohnout se s ní, abychom byli jako jeden člověk. Dostat se – i s ní – nad to všechno, co ji rušilo, aby zůstalo jen teď, ona a já. Neměl jsem pro to slova. Jen nervozitu dospívajících, na prahu dospělosti, kterou si mohou dokázat právě tím.*“⁶⁹

Jedním se sdělení vyprávění je fakt, že nic není zadarmo. V extrémních podmínkách se každý musí postarat sám o sebe, jak nejlépe to dovede. Lustigovy židovské hrdinky k tomu ve většině případů využívají svou krásu a tělo. To, jak si to později obhájí minimálně samy před sebou, je věc druhá. Každá se musí vyrovnat s novou rolí, čerstvě osmnáctiletá Lea bere intimní styk výměnou za různé výhody a protislužby jako fakt a nijak se nad ním nedojímá. S Vilim si vycházejí vzájemně vstříc. „*Nic není zadarmo. Ani s někým spát. To je možná to nejdražší, ačkoli to vypadá jako bezplatné.*“⁷⁰ Člověk je zde nucen ke kompromisům. Leu několikrát zachránil z transportu Gottlieb Faber. Na Centrální evidenci vytáhl kartičku s jejím (a Viliho) jménem, takže se vyhnuli transportu, ale pravdou je, že vždy musel odjet stejný počet lidí, tedy místo nich vždy šel někdo jiný. Je morální v klidu žít, když člověk ví, že místo něj zemřel někdo jiný? Má člověk chtít vědět, kdo místo něj dostal povolávací rozkaz? „*Lea věděla, že místo ní musí odjet neznámý stařec, nemocná matka, dítě. Každý, kdo tu zůstal, žil na úkor někoho jiného – stejně jako později – kdo ještě žil, mohl jen proto, že místo něj zabili jiné.*“⁷¹ A stojí to za to ponížení a popření vlastní osobnosti a důstojnosti? Jak již bylo uvedeno výše, důstojnost je v Lustigově tvorbě velké téma do diskuse. Za co stojí život? Za kolik? „*Morální filosofie Lustigova podle Sherwina spočívá ve vědomí, že je třeba usilovat o přežití, nikoli však za každou cenu. Přežít lze jen tak, aby člověk i potom byl*

⁶⁸ LUSTIG, Arnošt. *Lea z Leeuwardenu*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 8.

⁶⁹ Tamtéž. Strana 108.

⁷⁰ Tamtéž. Strana 79.

⁷¹ Tamtéž. Strana 65.

*s to se snášet se sebou samým. Posledním arbitrem morálního jednání je pro Lustiga individuální svědomí.*⁷² Lea věděla, že za to, že je, vděčí tomu, jak vypadá, ale současně ji to dráždilo a možná s tím nesouhlasila. Gottlieb Faber vytáhl Leinu kartičku několikrát, odměnou mu bylo Leino dívčí tělo.

Poslední noc před odjezdem transportu na východ stráví Lea s vypravěčem příběhu. Vili se ještě na poslední chvíli pokouší o to, co se mu doposud podařilo už několikrát, tedy o to, aby jejich jména z transportu zmizela, ale tentokrát není úspěšný. Je jasné, že na východ pojede Vili, Lea i vypravěč, všichni už měli své povolávací lístky.

Postava Židovky Ley dojde během vyprávění příběhu změny. Od odhodlané a silné mladé ženy k rezigované a odevzdané trpitelce. Mezi věcmi, které Vili Feld propašoval do pevnosti, byl (patrně i pro něj nečekaně) revolver. Po krátkém rozmyšlení a ostrém rozhovoru s Leou ho nakonec hodil do latríny. U něj převážila racionalita a možná strach, ovšem Lea chtěla revolver použít. *„Lea z Leeuwardenu se obrátila, přistoupila ke mně, už u dveří. [...] Byl v ní spěch a dychtivost. Strach, hněv a soucit, vzdor. Touha se vzepřít, udělat něco proti tomu, co ji zmenšovalo, ponižovalo a čím uvadala; ...*⁷³ Tím, jak se ale její strach ze stáří, z budoucnosti, z transportu stupňuje, stává se odevzdanější, trochu rekapituluje. *„Cítil jsem smrt nebo umírání za její porcelánovou tvářičkou. Nemohl jsem proti tomu postavit než slova. Byla v ní energie usínání, nebo už snu.*⁷⁴

Lea se patrně nebála smrti jako takové, bála se stáří, nemohoucnosti, ošklivosti. Na konci příběhu byla jiná Lea, pasivní a odevzdaná, ovšem do transportu přeci jen odcházela vyrovnaná. Poslední noc před transportem totiž nestrávila s Vili Feldem, který se dokonce stal krátce před odjezdem jejím manželem, ale s roztouženým vypravěčem, kterého k sobě pozvala. Nešlo jen o tělesnost, o fyzický prožitek, ale především o vzájemnou sdílenou intimitu. Strávili spolu takovou noc, jakou byla poslední noc před transportem. Vzájemně se jeden druhému otevřeli a sdíleli spolu nejniternější obavy, myšlenky a pocity.

Lea příběh nepřezije a nedočká se šťastného konce, byla zařazena do vagonů s nápisem R. U. (Rückkehr unerwünscht, návrat nežádoucí). *„Přední tři vagony, kde*

⁷² HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995.

⁷³ LUSTIG, Arnošt. *Lea z Leeuwardenu*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 76.

⁷⁴ Tamtéž. Strana 148.

*jely ženy včetně Ley z Leeuwardenu, se už ani v cílové stanici Auschwitz-Birkenau neprobíraly. Ženy šly na dlouhé rampě uličkou mezi Waffen SS se psy na řemenech od první do poslední – těhotné, nemocné a provinilé nebo nevinné – rovnou do komína.*⁷⁵ Lea, na rozdíl třeba od Colette, nepočítala s životem po válce. Nepřemýšlela nad ním, snad si ho ani nepřipouštěla. Odevzdanost ale přišla postupně, nebyla vlečena sledem událostí hned od začátku příběhu, ale patrně vlivem okolností, atmosférou strachu a stísněnosti v ghettu.

2. 2. Colette, dívka z Antverp

Druhý díl trilogie nás přivádí do vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka. Dokonale je vykreslena temná a tísnivá atmosféra tábora, nejistota a nervozita všech zúčastněných. Colette je mladá, devatenáctiletá belgická židovka, která unikne plynové komoře a stane se tak opět díky její nevšední kráse. Je zařazena do pracovního komanda Kanada, které třídí a kontroluje svršky Židů, kteří při selekci neměli takové štěstí, jako třeba Colette a byli posláni do plynových komor. Komando Kanada se snaží najít nejdůmyslněji zašité šperky, cennosti a peníze ve svršcích a zavazadlech zplynovaných Židů: „[...] žiletkami párou odložené svršky lidí donucených se svléknout donaha před odchodem do plynových komor; rozřezávají kožichy, šaty, prádlo, aby ve švech, podšívkách, manžetách, límcích ubožáků hledala a našla poslední poklady ubožáků – bankovky, zlatí mince, šperky, drahokamy.“⁷⁶

Kromě toho, že je Lustigova tvorba silně autobiografická, často vychází ze skutečných příběhů a vyprávění druhých lidí. V jeho literárním vyprávění tak žijí dál jednotliví hrdinové, které na své cestě životem potkal. Inspiraci skutečným osudem (opravdu skutečným a pravdivým osudem?) přiznává i v případě Colette: „*Chtěla se se mnou setkat na obědě jedna bývalá vězenkyně. Asi napopáté jsem souhlasil,*“ *svěřil mi další ze svých amerických zážitků o „životě po životě“.* „*Žena velmi pěstěná, i ve vyšším věku její tvář prozrazovala půvab mládí. Vyprávěla, vyprávěla a asi se chtěla před přítomnými dětmi ukázat v lepším světle, než nám život umožňuje, a říkala: „Jednou jsem do mladého SS strčila tak, až spadl na zem...“ Byl jsem doma. To si nikdo z těch, kdo přežili, v žádném případě nedovolil. Takového otroka by „mladý SS“ na místě zastřelil. Nemohlo jít o mýlku, byla z táborového nevěstince. Přišlo mi jí líto. „Když jsem*

⁷⁵ Tamtéž. Strana 167.

⁷⁶ ŽITKOVÁ, Irena. *Modlitba za Colette Cohenovou*. Tvar, 2001, roč. 12, č. 19. Strana 20.

pracovala na třídění věcí zabavených na rampě, museli jsme zvláště probírat švy šatů i kabátů, našla jsem malý diamant. Chovala jsem ho na patře nad jazykem s nadějí, že když přežiju, budu mít za co žít. Tak vida! Za souhlas se setkáním jsem byl odměněn. Získal jsem příběh do další knihy...“⁷⁷

I v tomto příběhu je dějová linka redukována na minimum. „*Lustig rezignuje na děj, nesnaží se vylíčit příběh, i když v pozadí jeho vyprávění nalezneme skryté drama zápasu o přežití a především o určité nejvnitřnější vyrovnání s brutalitou bytí na prahu smrti a tváří v tvář každodennímu zrůdnému i systematizovanému násilí.*“⁷⁸ Colette pracuje v dílně a třídí svršky zplynovaných Židů, po nocích na falešné propustky navštívuje V. F. a kromě lásky a citovosti, kterou prožívá s V. F. zažívá i sexuální násilí a ponižování od unterscharführera Weisseckera. V komandu Kanada pracuje pod kápem Broderovou, s jejíž minulostí jsme v náznacích a útržkovitě seznamováni. Je označována za polskou židovskou konfidentku gestapa. Pro Colette je na jedné straně vzorem odvahy a jakousi jistotou, Broderová se nad svým osudem nerozněžňuje a pragmaticky jedná tak, aby válku přežila. Ke Colette se chová shovívavě, až mateřsky, zachrání jí život, když Colette onemocní. Na své náklady zařídí lékaře a léky, celou noc u Colette sedí a pečuje o ni. Pro všechny případy poskytne Colette i morfium, které sama v rozhodující chvíli použije, aby si ušetřila útrapy posledních okamžiků svého života. Morfium lze v prostředí vyhazovacího tábora chápat jako omezenou možnost svobodného rozhodnutí, jak naložit se svým životem.

Colette si uvědomuje, že prozatím přežila jen díky tomu, že je krásná. I tento příběh v sobě obsahuje důležitou sexuální linku, ovšem jinou, než ostatní prózy v této diplomové práci. Lea, Tanga, Perla a vlastně i Kateřina – každá sex a intimitu nějak akcentuje, každá ale poněkud jinak. Pro každou hrdinku znamená její tělo něco jiného, každá přistupuje k erotičnu odlišně a s jinými pocity. Pro Colette je sex a intimita únik od každodenní reality. Filip Tomáš si pokládá zajímavou otázku: „*Ve světle krátkého času, jež mají hrdinky k dispozici, vlastně ani není jisté, zda postavy milují, mohou milovat, či je pro ně vztah jen čímsi na způsob přiblížení úst k hladině bahna? Ovšem*

⁷⁷ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. Strana 293-294.

⁷⁸ NOVOTNÝ, Vladimír. *Krásná a strašlivá*. Nové knihy, 1992, roč. 33, č. 24. Strana 1.

zdola a s lapidárním lapáním po dechu, soulož jako snaha dokázat si, že ještě žijeme, jsme sami sebou a tím pádem i možnost být (s) druhým.“⁷⁹

I zde se objevuje postava Viliama Felda, nejprve označovaného za V. F., za kterým Colette dochází kdykoliv je to jen trochu možné. Ani v tomto příběhu není V. F. jen obyčejným vězněm z řady, bez výsad a privilegií, ale je pomocníkem kápa, což s sebou nese alespoň trochu soukromí v jeho přístěnku, kde se s Colette scházejí. Colette Viliho miluje, důvěřuje mu a zcela se mu oddává. Současně ale poskytuje své tělo unterscharführerovi Weisseckerovi. „*Pamatovala si den, kdy ztratila strach, že zemře. Zplynovali děvčata (čtrnáct), která si odsloužila šest neděl, kromě kápa Broderové a jí. Ten den šla poprvé s unterscharführerem.*“⁸⁰ Uvědomuje si, že pokud by mu nebyla po vůli, pošle ji na smrt, než se Colette otočí, ale zároveň se nenávidí za svou slabost, stydí se za sebe jak před sebou samou, tak před Vilim, kterému v tomto ohledu neuměle lže. „*Věděl, že lhala, a Colette věděla, že to ví. (Vyšší a nižší poschodí pravdy, poschodí lži.) Držela se pravdy, kterou překroutila, lži, o kterou se opírala.*“⁸¹

Motiv studu je u Colette poměrně silný, nedokáže se vyrovnat s tím, že se stala milenkou vraha své rodiny. Není schopna srovnat se se svým svědomím, přestože si uvědomuje, že nemá prakticky na výběr. Prostřednictvím těchto úvah se postupně dobere i myšlenek na vzpouru. Často uvažuje o činu konfidentky gestapa, které nacisté slibovali za její služby cestu do Švýcarska. To, jak se zachovala cestou do sprch, se pro Colette stalo symbolem hrdinství a statečnosti. Zcela jasně tento čin koresponduje s činem Kateřiny Horovitzové, jejímž příběhem se v této práci taktéž zabývám. Lustig se tak opětovně vrací k příběhu, který mu vyprávěl Erich Kulka a který mu byl inspirací příběhu právě Kateřiny Horovitzové. Krásná tanečnice, nebo herečka, odmítla odevzdanou a ponižující smrt a cestou do plynové komory zastřelila dozorce Schillingera a jeho pobočníka postřelila.⁸² Samozřejmě svému osudu neunikla a překvapenými strážemi byla zabita, ale stala se posilou pro mnohé židovské vězně a to i přes to, že zapříčinila smrt mnoha bohatých Židů, které pod záminkou záchrany a odjezdu do Ameriky vylákala do Hotelu Polski, kde je zatklo gestapo. Stala se tak obětí systému, kterému napomáhala a byla podvedena úplně stejně, jako bohatí Židé, kterým

⁷⁹ HOLÝ, Jiří [et al]. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. Strana 221.

⁸⁰ LUSTIG, Arnošt. *Colette. Dívka z Antverp*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 14.

⁸¹ Tamtéž. Strana 53.

⁸² STÝBLO, Ladislav. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* [online]. 2013. [citováno dne 24. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://vlaklustig.cz/modlitba-pro-katerinu-horovitzovou/>>.

slibovala svobodu a bezpečí. Lustig přiznal, že by rád sepsal novelu i s tímto námětem, ale nakonec se tak nestalo a příběh židovské kolaborantky se tak odráží v Židovské trilogii ve vyprávění kápa Broderové a v novele Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou. Colette se ve svých úvahách k činu této konfidentky vrací: „*Byl v ní odsudek i obdiv a opovržení i uznání k té barové běžně, která se vzepřela ze vzteku a bezmoci. Byla v stavu udělat to sama? V. F.? V duchu viděla obnažené tělo barové tanečnice, podobné tělu kápo Broderové.*“⁸³ Proč neudělala totéž, když stála na rampě tábora? Proč nikdo jiný neudělal totéž? Colette se ptá, jak mohly dojít události tak daleko, proč jsou Židé tak odevzdání v přijímání svého osudu? „*Proč každý desátý, stý nebo tisící anebo desetitisící nevezal do ruky nůž a nezabodl svého prvního unterscharführera hned na prahu domu v Antverpách, v Praze, v Oslo nebo v Kodani, v Paříži, ve Varšavě, kam spadli. Proč nikdo na rampě nerozpoltil hlavu německému doktorovi, který udělá z každé rodiny palivo do pecí.*“⁸⁴ Odevzdanost, pasivita a poslušnost jsou hodnoty a kategorie, které rezonují filosofickými a morálními otázkami o holocaustu a židovské roli v něm. Kromě tázání se po vzpouře a pasivitě se otevírá ještě otázka, jak mohli Židé celou mašinérii svým jednáním a poslušností vlastně podporovat? Jak to, že existovala židovská sonderkomanda? „*Objevují se i pochybnosti o roli sonderkomanda [...] Jak to můžete dělat? Proč se nevezbouříte? Muž odpovídá, že pokud se člověk nezblázní první den, může si na to zvyknout. Ti, kdo přímo v táboře v „Kanadě“ (vyklizovacím oddílu) třídí šperky, zlato a další cennosti po zplynovaných spoluvězních nebo kdo pro nacisty pracují ve zbrojovkách, nejsou podle něho o moc ušlechtilejší. Všichni tak činí z přinucení a na rozkaz.*“⁸⁵ Lustig k tomu dodává, že vězni veškeré své chování podřizovali naději a do poslední chvíle doufali, že mohou přežít. To je přimělo dělat věci, které by za normálních okolností nikdy neudělali a za které se do konce života styděli.⁸⁶

V příběhu Colette je další velmi důležitou proměnnou právě otázka pravdy a lži, vyšší a nižší poschodí pravdy, vyšší a nižší poschodí lži. Colette často Vilimu lže, aby sebe samu prezentovala v lepším světle. Lže ale i sobě. V. F. však Colette někdy lže také, ve snaze dodat jí naději a sílu dál snášet podmínky tábora. Pravda a lež jsou zde velmi relativní. Colette na jedné straně touží po pravdě, chce se očistit od lží, ale

⁸³ LUSTIG, Arnošt. *Colette. Dívka z Antverp*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 36.

⁸⁴ Tamtéž. Strana 42.

⁸⁵ HOLÝ, Jirí a kol. *Holokaust v české, slovenské a polské literatuře*. Praha: Karolinum, 2007. Strana 41.

⁸⁶ LUSTIG, Arnošt a SUK, Jan, ed. *Interview: vybrané rozhovory 1979-2002*. Praha: Akropolis, 2002.

zároveň si uvědomuje, že v situaci a v prostředí, v jakém se nachází, je pravda téměř nemožná a rovná se smrti, volí často naivní lež. Ve vyhrocených podmínkách vyhazovacího tábora ji Vili za tento způsob přijímání osudu neodsuzuje, naopak ji podporuje v jejích nadějích a v její touze po životě, přestože ví, že Colettiny naděje jsou naivní a plané. Lustig se tak snaží naznačit, že měřítko vyhazovacího tábora jsou zcela jiná, než měřítko svobodného člověka žijícího ve svobodné době. „*Jistě mě lze obvinít z toho, že moje pravda je subjektivní. Co není objektivní a dokazatelné, co není ověřitelná evidence, není materiálem pro historii.*“⁸⁷ To, že se žebříčky hodnot a morální přesvědčení rychle mění vlivem okolní situace a bezvýchodnosti je v této knize více než patrné. Colette je nucena souložit s unterscharführerem Weisseckerem a přestože je to pro ni a její svědomí velmi náročné, v závěru to dokáže víceméně přijmout: „*[...] každý má právo udělat vše proto, aby přežil [...]*“⁸⁸

Pomyslnou trilogii leitmotivů uzavírá motiv naděje. Colette prožívá svůj osud, ve srovnání s Leou a Tangou – dalšími postavami z Trilogie, nejnadějněji. Zcela automaticky a samozřejmě počítá s životem po válce, dokonce si rozmýšlí, jak se po válce zaopatří a pro ten případ si schovává pod jazykem diamant, ke kterému přišla v dílně při prohledávání svršků mrtvých Židů a který neodevzdala. Do jaké míry je však tento postoj skutečným odrazem vnitřních pocitů Colette, a do jaké míry jde o vlastní způsob, jak se s nastalou situací vyrovnat a jak ji přijmout není z příběhu zcela patrné. Možná se Colette právě z pocitu zoufalství rozhodla žít až svůj budoucí, poválečný život ve svých představách už v lágru.

Na rozdíl od své rodiny nakonec Colette vydrží v táboře devět měsíců. Ani v tomto případě není smrt Colette explicitně vyjádřena, přestože ji víceméně očekáváme. Colettin konec je jen naznačen. „*Colette Cohenovou už V. F. neviděl. (Nikdo ji neviděl.) Ztratila se, jako když soumrak pohltí den a jitro strhá cáry noci. (Od večerky k jitřence, od rozednění k setmění.) Stala se z ní jedna z milionů. Ztratila se beze stopy, jako by nežila.*“⁸⁹

⁸⁷ LUSTIG, Arnošt. *Esence*. Praha: Nakladatelství Andrej Šťastný, 2004.

⁸⁸ LUSTIG, Arnošt. *Colette. Dívka z Antverp*. Praha: Mladá fronta, 2005. Strana 141.

⁸⁹ Tamtéž. Strana 162.

2. 3. Tanga z Hamburku

Tanga z Hamburku je posledním a nejobsáhlejším dílem Židovské trilogie. Předobrazem Tangy se stala terezínská prostitutka Inge, se kterou Lustig prožil svou první sexuální zkušenost se ženou a se kterou se později spřátelil. „*Dvacetiletá Soňa Inge Grossová řečená Tanga, cirkusová krasojedkyně a příležitostná milostnice, musí v terezínském ghettu čelit nejen své minulosti, ale i nejisté budoucnosti. Na svět se dívá z pohledu koní, jediných bytostí, se kterými se sžila a jimž kdy porozuměla. Jejich volnost a nespoutanost jí o to tragičtěji připomíná vězení, nesvobodu a pokřivené vztahy, jejichž příčinou není pokaždé jenom válka.*“⁹⁰ Příběh Tangy se odehrává v létě roku 1943 v terezínském ghettu, tedy časově ještě před příběhem Ley z Leeuwardenu a stejně jako předchozí dva tituly Židovské trilogie je vyprávění o Tanze silně prodchnuté existenciálními myšlenkami.

Většina vyprávění se odehrává v prostředí terezínské věznice, kde Tanga, poloviční Němka a poloviční Židovka, zatím přežívá válku. Vypravěčem příběhu je šestnáctiletý mladík (ve stejném věku byl Lustig v době, kdy získal svou první sexuální zkušenost), který Tangu bezmezně miluje a obdivuje a jeho smýšlení o ní je v ostrém kontrastu s vyjadřováním zbytku mužského osazenstva ghetta, které Tangu vnímá jen jako poslední prostitutku a podle toho s ní také jedná: „*I kdybys kurvu obrátil naruby a vytřepal ji jako pytel od brambor, [...] bude to zase jen kurva. Roztáhnout nohy a natáhnout dlaň.*“⁹¹ Tanze nenahrává ani její částečně německý původ, který přispívá k negativnímu přijímání.

Přestože v prvním díle trilogie byla postava vypravěče Leou zcela okouzlená, nebylo to nic ve srovnání s pocity, které v souvislosti s Tangou zažívá vypravěč v této knize. Mladík je Tangou přímo posedlý, touží po ní a těší se na každou chvíli, kterou Tangu bude moci alespoň spatřit. „*Dotýkal jsem se šílenství. Měl jsem pocit, že chodím, letím nebo plavu mezi hvězdami, aniž bych se pohnul nebo ohlédl nebo něco řekl. Pocit, který mají lehce opilí těžkým španělským vínem. Opojení, v němž jsem ostře a zároveň omámeně vnímal svět kolem sebe, zemi pod sebou, dálku jako blízkost, a opačně. [...] Cítil jsem opojný oheň lásky. Touhu, abych se jí směl dotýkat [...]*“⁹² Tanga si je dobře vědoma vypravěčovy náklonnosti a ráda ho škádlí a pokouší. Vypravěč je tímto jejím

⁹⁰ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. Strana 36.

⁹¹ LUSTIG, Arnošt. *Tanga z Hamburku*. Praha: Mladá fronta, 2006.

⁹² Tamtéž. Strana 116.

jednáním zraňován, ale ihned Tanze odpouští a současně se vroucně snaží Tangu oprostít od toho, čím je. „*Ráno při cestě do umývárny jsem odpustil Tanze, Soně Inge Grossové, kterou jsem zbytek noci nenáviděl, protože se na mě usmála.*“⁹³ To se mu v závěru knihy víceméně daří. Po propuštění z vězení nakonec naváže Tanga s vypravěčem milostný vztah a poznává, co je láska, starost a především sex z lásky.

Ani v tomto příběhu není důležitý děj, ten je zde opět jen rámcem, ve kterém jsou nám předkládány důležité psychologické úvahy a vývoj jednotlivých postav. Nejblíže si je Tanga s nezkrotným námořníkem Schillingem, který si navzdory okolnostem dokázal udržet mravní sílu a čest. Tanga je postavou velmi tajemnou a samozřejmě krásnou: „*Měla bohaté ženské tvary. Ňadra, pas a zadek, dlouhé nohy. U holky jsem takhle bílý, vznešený labutí krk ještě neviděl.*“⁹⁴ V tomto příběhu ale, narozdíl od příběhu Colette nebo Kateřiny, Tanžina краса nebyla zárukou lepšího zacházení, nebo života namísto smrti. Jednak se příběh Tangy odehrává v terezínském ghettu a ne ve vyhlazovacím táboře a jednak v neprospěch Tangy mluvila její pověst prostitutky. Tangou muži, jak vězni, tak dozorcí, spíše opovrhovali a краса tedy není v tomto příběhu tím hlavním motivem, třebaže v jiných rovinách příběhu svůj smysl má.

Tanga, narozdíl například od Ley, intenzivně žije přítomností a současným okamžikem. Ve srovnání s éterickou Leou je Tanga živočišný živel, který si ve svém nitru hledá způsoby, jak se vyrovnávat se ztrátou svobody, pro Tangu tolik potřebnou. Ve svých vzpomínkách se tak velmi často vrací ke koním a právě v těchto okamžicích se cítí svobodná. Kromě toho umocňuje pocit svobody i intenzivní tělesnost, kterou Tanga vnímá jako skutečnost, kterou jí nikdo nemůže vzít. Mezní situace v Tanze patrně umocnila některé její vlastnosti („*Tábor ti nezmění povahu, jen otevře okna nebo dveře, které zůstávaly pod zámkem.*“⁹⁵), ale nedegradovala ji na bytost, která pouze přežívá. Prostituci nezačala provozovat až v ghettu, ale již krátce poté, co byla kvůli svému položidovskému původu odejita z milovaného cirkusu. Po kariéře krasojezdkyně byla nucena vzít za vděk prostituci, ovšem ani v tomto případě se Tanga nelituje.

Kromě jiného se dovídáme o tom, že byla jako dívka znásilněna strýcem, což může vysvětlovat její drsnou a nesentimentální slupku. „*Bachař se v jejím posudku dočetl, že*

⁹³ Tamtéž. Strana 176.

⁹⁴ Tamtéž. Strana 15.

⁹⁵ Tamtéž. Strana 224.

*Tangu jako dítě zneužíval příbuzný. Strýc si pokládal její hlavičku mezi kolena.*⁹⁶ Poměrně rychle byla nucena dospět z dívky v ženu, která přijímá život takový jaký je, bez iluzí a přílišných očekávání. „*Pak řekla: „Neber to vážně. A neber vážně nikoho, kdo se sám bere vážně.*“⁹⁷

Ani vztah s rodiči nenaplňoval vzorec šťastného dětství: otec ji týral („*Někdy se židovská spolužačka divila, proč přišla Tanga do školy ubrečená, s kruhy pod očima. Děsily ji modřiny a podlitiny na Tanžině tváři a pažích. Má tak přísného tatínka a maminku?*“⁹⁸), matka ji neměla moc ráda a Tanga se tak znovu a znovu vracela ke koním, kde cítila jistotu, pocit bezpečí a možná jakéhosi alternativního domova, kterým jí cirkus byl.

Stejně jako Colette, i Tangu můžeme chápat jako zvláštní podobenství zvířete. Tanga sama se ke koňům neustále ve svých vzpomínkách a úvahách vrací a ztotožňuje se s jejich volností a nepolapitelností. Kůň je ztělesněním síly a Tanga je pro svou sílu, vzdor a nezlomnost právem několikrát s koněm spojována. Tanga je hrdinka, která během vypravování příběhu projde vývojem. Na počátku příběhu stojí tajemná, nespoutaná a neproniknutelná žena, která se statečně pere s životním osudem, ale která si mnohé odmítá přiznat a ponížení a nejistotu skrývá za tvrdou skořápkou. Na konci se loučíme s vyrovnanou a smířenou Tangou, která se najednou uzavírá do svého nitra a přemítá o ponížení a vzdoru a odmítá se pokořit, přestože se sama musí vyrovnávat se strachem a nejistotou. Najednou vlivem okolností přichází o svou, byť jen vnitřní a osobní, nezávislost a hrdinka, se kterou se setkáváme na posledních stránkách knihy, je jen stínem divoké Tangy z úvodu novely.

„*V den transportu už necítí volnost. Jediné, čemu se brání, je pocit ponížení a studu, kterého Němci u Židů chtěli dosáhnout. Je transportována na východ do Osvětimi a stejně jako ostatní Židé se mění v pouhé číslo. To její je 66 a sama ho považuje za d'ábelské. Ale i tak nastupuje se vzpřímenou hlavou.*“⁹⁹

⁹⁶ Tamtéž. Strana 106.

⁹⁷ Tamtéž. Strana 178.

⁹⁸ Tamtéž. Strana 101.

⁹⁹ ŠÍMOVÁ, Martina. *Ženské postavy v mezní situaci v Lustigových prózách*[online]. 2015 [citováno dne 2. 6. 2016]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D. Dostupné z: <<http://docplayer.cz/3446543-Zenske-postavy-v-mezni-situaci-v-lustigovych-prozach.html>>.

Oproti Colette a Lee je Tanga popisována jako syrová kráska s přirozenými nedokonalostmi, které můžeme ve špinavém prostředí ghetta očekávat. Také je pro ni ve srovnání se zbylými dvěma hrdinkami mnohem důležitější aspekt svobody, byť to může v prostředí ghetta znít absurdně. Potřebu svobody si skromně naplňuje ve svobodném nakládání se svým tělem, které, stejně jako Perla, prodává za přídělky potravin. To ji v očích přítomných mužů deklasuje na *špinavou kurvu*, ale při pohledu na toto jednání perspektivou koncentračních táborů můžeme vidět ženu, která do poslední chvíle bojuje o život svůj, nebo svých blízkých.

Lustig svými příběhy o prostituujících dívkách a ženách ve vyhrocených životních situacích apeluje na čtenářovo svědomí, kterému svým podáním znemožňuje jednoznačný odsudek těchto žen a vybízí ho k zamyšlení nad jednáním lidí, kteří byli doslova zbaveni lidství a u kterých je znak síly již to, že se sami nepřestali považovat za lidské bytosti a že podle toho stále jednali.

3. Nemilovaná: Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.

Další próza situovaná do terezínského ghetta, které za války sloužilo jako sběrný tábor, vznikla v době Lustigova pobytu ve Spojených státech a česky vyšla ve Škvoreckého nakladatelství v Torontu.¹⁰⁰ Hlavní hrdinkou je Perla Schlomovitchová, která si v pevnosti vede deník, kam téměř s profesionální pečlivostí zaznamenává každou transakci a který je datován od srpna do prosince 1943.¹⁰¹ Kromě zápisu každodenních záležitostí a událostí si do něj poznamenává i drobnosti, které dostala za své služby. „*Jednou. Dva brambory. Dvakrát. Čtvrťka žitného chleba. Poukázka na dva obědy.*“¹⁰² Perla si prostitucí jednak vydělává, ale současně je to pro ni prostředek přežití. Alespoň zdánlivě tak není jeden den jako druhý. Často jsou ale věci, které dostává za své služby jen bezvýznamné cetky a maličkosti, kromě trochy jídla jsou to často věci, které by člověk na takovém místě vůbec nečekal: „*3. prosince. Dvakrát. Kožené pánské rukavice. Lyžařská hůlka.*“¹⁰³ Největší vzácnost jsou ale pro Perlu svíčky a dopisní, nebo jakékoliv jiné papíry. Jen tak má totiž možnost pokračovat v psaní svého deníku.

Knihy vybízí k zamyšlení nad jednáním Perly. Nad tím, jak se se svým osudem rozhodla vyrovnat, jakým způsobem uchopila fakt každodenní reality, se kterou musí nějak naložit. Do jaké míry se ještě v takovémto případě můžeme na důstojnost, pocit viny a naději koukat optikou dnešní doby a do jaké míry máme právo soudit. Obdobně nad tímto tématem rozjímal sám Lustig, když se rozhodl novelu sepsat. Přibližně v sedmdesátých letech, v době, kdy román ve Spojených státech vznikal, právě dospívala jeho dcera Eva. Úvahy nad tím, jak by se svou nevinností a ženskostí naložila v takto syrových podmínkách ona, ho možná přiměly znovu reflektovat téma ženské prostituce v táborech.¹⁰⁴ Spolu s Perlou se čtenář může zamýšlet nad tím, do jaké míry lze snášet každodenní ponižení a kde je mez pudu sebezáchovy, který ospravedlňuje jednání, které by v běžném životě nemělo šanci obstát, ovšem ve vyhrocených podmínkách koncentračních táborů se stává každodenní rutinou. Perla však neprodává své tělo jen z hladu nebo zjištění, ale současně proto, aby rozdávala potěšení těm, kteří v nelidských podmínkách ghetta potřebují povzbuzení a útěchu.

¹⁰⁰ HAMAN, Aleš. *Prózy Arnošta Lustiga a dnešní čtenář*. Tvar, 1992, roč. 3, č. 10. Strana 4.

¹⁰¹ HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995.

¹⁰² LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 59.

¹⁰³ Tamtéž. Strana 85.

¹⁰⁴ Tamtéž. Doslov – strana 168.

Ve vzpomínkách a vyprávění nejen Perly, ale i ostatních obyvatel pevnosti, se někdy vracíme zpět do protektorátní Prahy. Deník je kromě zápisů o platebních transakcích a zápisů rozhovorů s dalšími spoluvězni plný existenciálních a psychologických úvah nad židovským osudem, nad osudem jí samé. Stejně jako ostatní hrdinky próz, které v této diplomové práci rozebírám, je i Perla krásná dívka. A i v tomto příběhu je to výhoda, byť dočasná. Je to trumf, který má mladá židovka v ruce a se kterým má alespoň prozatím malinko navrch.

Perla je velmi mladá, ale vlivem okolností a doby už je v sedmnácti letech dospělá, přestože se jí stále daří uchovat alespoň kousek dívčí nevinnosti. Toto specifikum je pro Lustigovy hrdinky typické. Na jedné straně jsou to mladé, křehké a jemné dívky, které na druhé straně zcela věcně prostituují a prodávají své tělo. Současně ale dokáží tyto dva světy od sebe držet oddělené. Proč si často volí za hrdinky prostitutky, které jsou ale nutno dodat k takovému způsobu života většinou dotlačeny okolnostmi, vysvětlil Lustig v jednom z rozhovorů Michaelovi Bauerovi: *„Už ve vaší první knize se v povídce Modravé plameny objevila postava mladé prostitutky Lízinky. Tyto dívky jsou stále přítomny ve vašich knihách. [...] Proč volíte, vedle dětských hrdinů-chlapečků a starých lidí, tak často tyto hrdinky? LUSTIG: Trochu je to metafora pro něco většího, všudypřítomnějšího. Zároveň je to moje verze toho dávného biblického, že ti první budou poslední a poslední první. [...] moje první zkušenost v Terezíně, když mně bylo šestnáct nebo přibližně tolik. [...] Ta širší, hlubší nebo větší metafora spočívá ve stavu mravnosti světa, do jakého jsem se narodil. Co všechno se prostituuje. Co už se neprodává, co by mělo být bezplatné, nejenom láska a chleba.“*¹⁰⁵ Lustig v této části rozhovoru odhalil svou první intimní zkušenost a i to, co se patrně s touto dívkou, se kterou měl svou první sexuální zkušenost, stalo. Byla to místní prostitutka, Lustig ji vyhledal na popud otceva naléhavého vyptávání na Lustigovy sexuální zkušenosti. Nechtěl, aby jeho syn zemřel, aniž by *„získal to, co pokládal za důležitou zkušenost dospívajícího.“*¹⁰⁶ I tento motiv se dle mého názoru promítl do Nemilované: *„Byla jsem ráda, že Lída dospěla v předchozí noci způsobem, o který tolik stála.“*¹⁰⁷ Podle Lustiga

¹⁰⁵ LUSTIG, Arnošt. *Odpovědi. Rozhovory s Harry Jamesem Cargassem a Michalem Bauerem*. Jinočany: H&H, 2001. Strana 68 – 70.

¹⁰⁶ Tamtéž. Strana 69.

¹⁰⁷ LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 128.

tato žena zemřela v Osvětimi, ale nezemřela odevzdaně, na poslední chvíli „vrazila facku německé Aufséherce“¹⁰⁸.

Prostřednictvím deníku seznamuje Perla čtenáře s dalšími obyvateli terezínské pevnosti, které autor chápe „[...] spíše jako symboly životních principů, s nimiž je dívka konfrontována a které naopak ji osvětlují z různých úhlů.“¹⁰⁹ Se svými přítelkyněmi Milenou a naivní Ludmilou, která si naopak (na rozdíl od Perly) do určité doby šetří svou nevinnost, se zvláštní postavou Haryčka Gedulda, který pozvedl život v pevnosti na jinou úroveň cynickým přepracováním hry Monopoly: „Seděli jsme nahoře na jeho kavalci a hráli jsme Monopol. Kupony vyrábí Haryček Geduld z lepenkového papíru. Hru Haryček příslušně přizpůsobil. [...] Padla mi dvakrát šestka: Pošlete okamžitě dva tisíce smradlavých Židů na odklizení sněhu na letiště v Ruzyni. Pak mi padla pětkrát dvojka: Vraťte bance peníze, cenné papíry, šperky, hodinky, snubní prsteny, vyberte si potvrzení a čekejte na povolání do transportu.“¹¹⁰

Deník jako specifická literární forma umožňuje bezprostřední konfrontaci čtenáře s válečnými útrapami¹¹¹ a zvráceným světem, kde se ale postupem času smrt stává něčím samozřejmým a všednodenním a něčím, co člověk vytěsňuje. „V Osvětimi jsem mrtvé neviděl. Neregistroval jsem je. Zešlel bych. Takže když se mě někdo zeptá, jestli jsem viděl mrtvé – já je neviděl. Jistě jsem jich viděl stovky a tisíce, ale vygumoval jsem to ze sebe. Vidět mrtvé by mě oslabilo.“¹¹²

Patrně nejbliže má Perla k panu L. Pan L. je starší pán, Perlin pravidelný zákazník a člen Rady starších. Několikrát se mu podařilo vyřadit Perlu z evidence Židů určených do transportu. Na tomto místě je zcela jasná podobnost s Gottliebem Faberem z prvního dílu Židovské trilogie, který pro Leu dělá totéž. A stejně jako Lea se i Perla ptá, kdo šel do transportu místo ní. I tato úvaha se pravidelně objevuje v Lustigových dílech a i v tomto případě Lustig čerpal ze svých vlastních zkušeností, které posbíral během druhé

¹⁰⁸ Tamtéž. Strana 69.

¹⁰⁹ HAMAN, Aleš. *Prózy Arnošta Lustiga a dnešní čtenář*. Tvar, 1992, roč. 3, č. 10. Strana 5.

¹¹⁰ LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 20 – 21.

¹¹¹ DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sfinga, 1994.

¹¹² LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008. Strana 57.

světové války: „Vím, že každý z těch, co přežili, žije jen díky tomu, že někdo jiný zahynul. Mnohokrát jsem si přál, abych neviděl to, čeho jsem byl svědkem.“¹¹³

Obdobně jako je Colette z Antverp přirovnávána ke svobodnému ptákovi a Tanga z Hamburku k nespoutanému koni, ztotožňuje se sama Perla v závěru knihy s živočichem. Srovnává se s krysou, která je přítomna celou dobu vyprávění a ke které se Perla několikrát obrací se svými monology. „Nejblíž ze všeho je mi krysa. Krysy nemají starosti s tím, co bude zítra. Můžu si představit zítra krysu, až kam dosahuje. Možná že budu i ve vlaku ze všeho nejvíc myslet na krysu. Cítím už teď, jako by její zuby byly moje zuby, její oči i v mém pohledu, kus krysího srdce v mé hrudi.“¹¹⁴

V závěrečné části knihy je vyprávění poněkud temnější. Perla účtuje s táborem a v duchu rekapituluje, přehrává si rozloučení s těmi, kteří už v táboře nejsou. „Napadlo mě posbírat si v paměti poslední slova, která kdo řekl, než odjel transportem na východ. Maminka: „Máš tak malou hlavu.“ Neřekla nic jiného a zní mi to bez přestání v uších, proč řekla zrovna tohle. Moje sestra řekla: „Prší.“ Můj bratr se ptal: „Už nejsi ospalá?“ Tatínek se usmál: „Budeme na sebe čekat.“¹¹⁵ Život v táboře a svůj osud připodobňuje k plavbě na Titanicu, ze kterého rovněž není úniku a který stejně tak, jako Židé v ghettu, neodvratně mířil k tragickému konci. Perla je se svým osudem víceméně smířená, přijímá ho se stoickým klidem, nijak se nelituje a ani se hystericky nehroučí. Její vyrovnanosti možná částečně přispěla možnost kontaktu s ostatními obyvateli tábora. Perla měla s kým svůj osud sdílet a současně si pravidelně psala deník. Ten lze chápat jako prostředek duševní hygieny, Perla se deníku svěřuje s nejhlubšími pocity a nejtajnějšími úvahami: „Nerada říkám to slovíčko, ale ráda bych ho alespoň dodatečně použila: Perla miluje pana L.“¹¹⁶ Snaží se zachovat alespoň zdání normálního života – pravidelně chodí na procházky, nebo na koncerty. Tohoto zdání svobodného života se Perla křečovitě drží, dokud to jde, ovšem od odjezdu pana L. na východ je pro ni stále těžší v táboře přežít. Nakonec dostane i Perla povolání do transportu, v tu chvíli je už ale na odjezd dávno perfektně připravena.

¹¹³ LUSTIG, ARNOŠT. *Odpovědi*. Jinočany: H&H, 2001. Strana 10. Totožný výrok Arnošta Lustiga vědomě cituji výše v mé práci. V tomto případě je ale zdroj výroku odlišný. Chci tím poukázat na to, jak intenzivně se Lustig nad otázkou *jeden nebo druhý* zamýšlel.

¹¹⁴ LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 166.

¹¹⁵ LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o. Strana 129.

¹¹⁶ Tamtéž. Strana 111.

Přesto všechno je však příběh Perly Sch. jednou z variant vzdoru. Velmi dlouho vnímala svůj osud jako nezvratitelný fakt, myšlenka na nespravedlnost a nemyslnost omezení padne v průběhu celé knihy jen párkrát, avšak v úplném závěru příběhu Perla pociťuje potřebu pomsty. Tento pocit v ní ještě umocní německý důstojník, který je jedním z jejích zákazníků. Perlin čin je chladnokrevnou pomstou, vykonanou bez sebemenší lítosti, vraždu vnímá jako spravedlivé a logické vyústění bezvýchodné situace. Perla nakonec důstojníka při milostném aktu zabije, prokousne mu hrdlo: „*A nechce se mi mluvit ani o místě v boku hrdla, které je ještě citlivější než klín. A ani o výkřiku, když jsem stiskla zuby, jak nejsilněji jsem mohla, jako krysa, když se chce vysvobodit z pasti, anebo o výkřiku a změti rukou a pohybů.*“¹¹⁷ Tento její čin je ale popsán v nejjemnějších a nejnepatrnějších narážkách, není explicitně podán. Perlu k vraždě důstojník snad přímo vyprovokoval, svým netaktním a hrubým monologem o její blízké budoucnosti. Perla se tedy v závěru celého příběhu vzepře ponižování od důstojníka a zachová si tak svou důstojnost, přestože si současně uvědomuje, že to její osud nijak nezvrátí a ona tak jako tak bude muset do transportu nastoupit. Nesnaží se vraždou důstojníka vyzývat k revoltě proti osudu, vnímá to jaké své osobní vítězství a jako svou osobní záležitost. Perla je tedy na jedné straně symbolem hrdinky smířené se svým osudem, ale zároveň symbolem, který dosáhne alespoň dílčího vítězství.

Přestože byla Perla spíše odevzdanou hrdinkou, několikrát se, částečně vlivem přítelkyně Ludmily, ptala, jak je možné, že Židé nechali dojít události tak daleko. Jak je možné, že tolik lidí, tolik mužů, odevzdaně a bez odporu poslouchá rozkazy, které je postupně zabíjí. „*Dostala jsem Lídinu nemoc. Ptám se, proč se tolik nádherných mužů nebouří proti Hitlerovi a jeho vojákům a zmocněncům, proti zdejším nacistům, proti všemu, co nám tak nekonečně leze krkem, minutu za minutou, den za dnem, rok za rokem.*“¹¹⁸ Pan L. na tuto Perlinu úvahu odpověděl příměrem Židů ke gladiátorským zápasům: „*Nešlo o to, kdo bude poražený a kdo vítěz, jestli člověk nebo lev. Šlo jenom o to, zda člověk prohraje důstojně v drápech a v tlamě lva, nebo jako ubožák. To je i naše otázka. Moje i tvoje otázka.*“ „*Muži by měli bojovat,*“ řekla jsem. „*I ženy by měly bojovat. I děti. Nechci, aby se o nás říkalo, že jsme se chovali jako staré báby.*“¹¹⁹

¹¹⁷ Tamtéž. Strana 116.

¹¹⁸ Tamtéž. Strana 98.

¹¹⁹ Tamtéž. Strana 98.

4. Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou

Novela Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou vyšla poprvé roku 1964 a Lustig se opět inspiroval dvěma skutečnými událostmi. Jednou z nich je již v této diplomové práci zmíněný příběh židovské konfidentky, která ještě před tím, než byla poslána do plynové komory, zastřelila dva nacisty a tím vzala, alespoň symbolicky, osud do svých rukou. Druhou událostí, kterou Lustig reflektoval, bylo zajetí skupiny bohatých Židů v Itálii.

I v této novele je příběh částečně potlačen a děj je pouze rámcem vyprávění, i když ve srovnání s ostatními rozebíranými novelami je zde dějovosti poměrně více. Nacisté zatknou skupinu bohatých židovských obchodníků a pod příslibem výměny za německé zajatce z nich postupně pod různými záminkami mámí další a další finanční obnosy. Hned na začátku příběhu se tito zajatci setkávají s hrdinkou tohoto vyprávění, s devatenáctiletou krásnou tanečnicí Kateřinou. Jeden z bohatých Židů, Herman Cohen, který je, jak se později dovídáme, mluvčím této skupiny, zaslechne její slova, kterými odporovala svému otci: „*Ale já nechci zemřít...*“¹²⁰ a okouzlen její krásou a vůlí k životu ji vyreklamuje k židovské skupině. Celá transakce je ovšem jen iluzí a jde jen o to, jak dlouho se Bedřichu Brenskemu, zástupci, který jedná za německou stranu, podaří hrát tuto nečestnou hru. Pouze tak dlouho totiž Židé budou podepisovat směnky na další finanční obnosy. Tu na výdaje spojené s plavbou do bezpečí, tu za údajné prostoje, které Židé svým váháním údajně způsobili. Pod různými záminkami se očekávaná výměna stále odsouvá, ale dvacet židovských obchodníků a jedna tanečnice stále doufají ve zdárný konec celého podniku. Němci chtějí strašlivou hru dohrát až do definitivního konce a sprchy, kam židovské zajatce pošlou, vysvětlují švýcarským požadavkem dezinfekce. Židé najednou stojí před plynovou komorou a i těm nejdůvěřivějším z nich začíná docházet, že možná žádná výměna neproběhne. Jejich naivita, kterou živí svou nadějí až do úplného konce, je místy až dojemná: „*Kateřina Horovitzová se dívala, jak všech devatenáct mužů, včetně Hermana Cohena, postupně naplnilo skřínky ze všeho nejdříve tím, že do nich na dno opatrně uložili cestovní pasy s americkými razítky; teď ukládali na ně, povzbuzeni jeden druhým, hodinky, jehlice do kravat a zlaté manžetové knoflíčky, i brýle, až zakryli desky [...]*“¹²¹ Jedině Kateřina se v posledním okamžiku vzepře ponížení, které umocňuje jednání nacistů, kteří upustili od zdvořilostních frází a

¹²⁰ LUSTIG, Arnošt. *Vlny v řece: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Československý spisovatel, 1964. Strana 9.

¹²¹ Tamtéž. Strana 86.

jednoho z nacistů zastřelí pistolí, kterou mu nečekaně uzme zpoza opasku. Následně je celá skupina postřílena přihlížejícím židovským sonderkomandem.

Od počátku je čtenáři nacistický zájem jasný, ne tak hlavním hrdinům Lustigova vyprávění. Je zde velmi silný motiv naděje, což je ostatně pro Lustigovu tvorbu charakteristické, ta je v tomto případě ale falešná. Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou je ironickým příběhem, ve kterém se poručík Brenske, židovskému osudu navzdory, chová ironicky korektně, „[...] ironická je celá ta oklika kterou Brenske své zajatce dovede až k jejich konci, ironickou příchuť má celá ta jejich odlišnost, privilegovanost a proto i extravagantní nechápavost, a cosi ironického je i v přísné objektivitě, s jakou to L. vypravuje, s jakou od začátku ukazuje všechny karty a zápletku staví ne na utajení, mystifikaci, vytváření mylných předpokladů o tom, jak to může skončit, ale jak ji staví výhradně na retardaci.“¹²²

Kateřina svým činem přestává naivně věřit a vzbouří se pasivitě. Na základě tohoto činu může být vnímána jako vítězka, která se vzepřela osudu i za tu nejvyšší možnou cenu. Můžeme namítnout, že Kateřina dobře ví, že by stejně zemřela. Tímto činem si však sama rozhodla o tom, že na smrt nepůjde odevzdaně a odmítla dohrát nacistické absurdní drama až do jeho připraveného konce.

„Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou je jediná kniha, na které nezměním ani slovo,“ říká Arnošt Lustig o jedné ze svých erbovních knih. „Jen v Americe jsem ji doplnil dvěma odstavčičky, inspirovanými Ivanem Passerem, že za války nezáleželo na tom, do jaké rodiny se člověk narodil, ale jak rozhodl Rassen-amt, rasový úřad. Asi tři řádky.“¹²³ Vzhledem ke známé Lustigově obsesi znovu a znovu se ke svým knihám vracet a aktualizovat je, je toto tvrzení velmi silné a odvážné. Dílo je dnes převážně vnímáno jako příběh odvahy a statečnosti, Lustig ho však psal se záměrem vylíčit podlost, zákeřnost a lež nacistů: „Všichni mi pak říkali, že je to o odvaze, ale já jsem psal o podlosti, zákeřnosti, lži. Samo sebou i o odvaze té holky, ale to byl až třetí motiv. Jenže čtenáři si vybrali právě jej.“¹²⁴ I já jsem se při čtení Kateřiny soustředila na její nebojácnost a odhodlanost, se kterou se rozhodla vypořádat s vulgárními a hrubými nacisty těsně před svou smrtí.

¹²² DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sfinga, 1994. Strana 233.

¹²³ CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009. Strana 190-191.

¹²⁴ Tamtéž. Strana 197.

Podlost je ale též silným tématem, i díky dokonalému vyobrazení prostředníka celé akce, Bedřicha Brenského, který je perfektním ztělesněním zákeřnosti a zla. Za jeho uhlazenými a vznešenými projevy je zasvěcenému čtenáři patrná ironie a sarkasmus, bohatým Židům však perfektně skrytá ve vzletné fráze a prázdná klišé. Tančí s Židy tanec smrti a jen dvě postavy z celé jednadvacetičlenné skupiny ho odmítnout tančit s ním. Prvním je Rappaport-Lieben, který má od počátku výměny pochybnosti a který jako jediný požaduje nějaké záruky. Jeho postupně sílící protesty spoludotvářejí houstnoucí atmosféru napětí a nejistoty, která roste úměrně dalším a dalším obnosům, na které Židé podepisují směnky. V závěru knihy už Rappaport-Lieben zcela otevřeně poukazuje na klam a na vlastní naivitu a hloupost. „[...] kdesi v spodním proudu tohoto hlasu zněla hluboká dotčenost a ještě hlouběji křivda. Rappaport-Lieben se díval pohledem člověka, který nenávidí, a znovu řval: „Skončete to hned, nač ještě čekáte. Jakýpak Mezinárodní červený kříž. Zlaté oči, které ho uvidí. Nevěřím. Je to úkladná a loupežná vražda. Tady už neplatí žádné právo! Tady platí jen smrt...“¹²⁵ Přestože Rappaport-Lieben měl pochybnosti od začátku podivného obchodu, přeci jen poslouchal pokyny pana Brenského jako ostatní. Stále v něm byla naděje, stále trochu doufal a věřil. Nakonec jeho hysterie přesáhla únosnou mez, kterou byl ještě Brenské schopen shovívavě přehlížet a po jeho dalším výlevu byl přihlížejícími strážnými na pokyn Bedřicha Brenského zastřelen. „Stalo se to uprostřed křiku Rappaporta-Liebena, že i tato loď je šalba a klam že se na ni nikdy nedostanou, protože jinak by tu vlak tak dlouho nestál, a že nevěří ani tomuto vlaku. Když Rappaport-Lieben křičel, že zažil jiné Německo a že doufá, že i po jeho smrti se Německo pozvedne a očistí z tohoto smetí a že ti, co mu vládou, jsou zločinci, víčka pana Bedřicha Brenského se s nechutí přivřela; strážci vytáhli své odjištěné pistole a Rappaporta-Liebena zastřelili.“¹²⁶

Kateřinu hned v úvodu příběhu zachrání, stejně jako ostatní hrdinky popisované v této práci, vedle vzdoru její nevšední krása, kterou uhrane nejen Hermana Cohena. Také postava Kateřiny projde během vyprávění vývojem. Zatímco na začátku knihy se setkáváme s ustrašenou a naivní dívkou, plnou vděku k Hermanu Cohenovi, na konci stojí již beze strachu odhodlaná, hrdá žena, která pozbyla jakýchkoliv nadějí na přežití a (proto?) se odhodlává k obdivuhodnému aktu vzdoru. Ve své nevědomosti se trápí výčitkami svědomí, která opustila rodinu a sama využila možnosti záchrany, víceméně

¹²⁵ LUSTIG, Arnošt. *Vlny v řece: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Československý spisovatel, 1964. Strana 112.

¹²⁶ Tamtéž. Strana 77.

se srovnává s etickými pochybnostmi, zda má právo na život, v čem je víc, než zbytek její rodiny?¹²⁷ „Zase jí vytanula na mysli nejmladší sestra Lea, pro kterou by bylo škoda, kdyby musela zůstat vedle. Tak se v ní znovu a znovu obnovovaly nové výčitky, že opustila svou rodinu.“¹²⁸ Tyto pocity se mísí s radostí, že unikla – snad smrti? A na jak dlouho? A za jakou cenu? Kateřina samozřejmě neví, stejně jako zbytek skupiny, co se v táboře děje a jaký osud ji původně čekal, přesto cítí nejistotu a strach a je vděčná za laskavé gesto Hermana Cohena. Postupně však i Kateřina ztrácí dosavadní jistotu a iluze o dalším vývoji. Jednání nenasytých Němců je tím podezřelejší, čím déle se oddaluje samotná výměna a nastoupení na loď, která má všechny odvézt do bezpečí. „Popírala v jednom kuse sama sobě, co už věděla možná z domova a co tušila z náznaků křečičho, jako by se taková pravda přičila i chápání těch, co byli postiženi. Co se to tam vedle pátilo? Jaké to byly látky a kolik jich bylo? Co to jen připomínalo spálenou kůži a tuk; co to mohlo být? Bránila se v duchu důsledkům svého tušení.“¹²⁹

Pochybnosti vyvrcholí v okamžiku, kdy všichni Židé stojí s mýdlem v ruce před plynovou komorou. V tom okamžiku se s posledními zbytky naděje hořce rozloučí Kateřina: „Už nebyla budoucí léta. Jen slepý mohl ještě myslet, že je naděje.“¹³⁰ A o několik okamžiků později prozřou i muži, kteří dosud poníženež stáli a čekali na další pokyny. „Čeho se bojíš, ty Carmen ze židů?!“ A prořekl ještě něco horšího, co přivedlo i muže v hloučku a okraj poznání. Byla to propast, ke které se blížili zdaleka, ale jejíž obrysy se do jisté vzdálenosti mohly přizpůsobovat jejich přáním.¹³¹

Další hlavní postavou je jakýsi mluvčí, zástupce židovské skupiny, Herman Cohen. I u něj je patrný osobnostní posun, ale jiným směrem, než u Kateřiny. V úvodu je nám pan Cohen představován jako sebejistý muž, který předpokládá, že má situaci pod kontrolou a který nepochybuje o síle peněz. V závěru díla je z pana Cohena loutka v rukou Bedřicha Brenského, která jen odevzdaně plní, co Brenské žádá a napomáhá tím úspěšnému zakončení celé operace přesně tak, jak ji nacisté připravili. Pasivita celé prominentní skupiny, s výjimkou Rappaporta-Liebena, je do očí bijící ve srovnání se vzdorem a odhodláním Kateřiny v závěru příběhu.

¹²⁷ BAUER, Michal. *Krásné zelené oči Arnošta Lustiga*. Tvar, 2000, roč. 11, č. 21.

¹²⁸ LUSTIG, Arnošt. *Vlny v řece: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Československý spisovatel, 1964. Strana 18.

¹²⁹ Tamtéž. Strana 41.

¹³⁰ Tamtéž. Strana 90.

¹³¹ Tamtéž. Strana 91.

Lustig v této novele „ [...] pracuje s metodou náznaku, zlo odkrývá postupně, v líčení používá starozákonní a apokryfní motiviky a dikce (opakující se motivy popela, kouře, metaformy smrti a nebytí).“¹³² Mnohé je ústy vševědoucího vypravěče, který stojí nad příběhem, jen naznačováno.

Jako jedno ze sdělení příběhu vnímám poselství, že se zlem se nesmí vyjednávat. Je třeba se mu postavit a utnout ho hned v jeho počátku, nedovolit, aby se, jaksi mimochodem a nenápadně, rozrostlo do obludných rozměrů. Také to, že peníze jsou vedle zla a zákeřnosti bezcenné. Ani Cohenovi, ani nikomu jinému z židovské skupiny boháčů nakonec majetek nezajistil život a bezpečí.

¹³² MIKULÁŠEK, Alexej, GLOSÍKOVÁ, Viera, SCHULZ, Antonín a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století*. Praha: Votobia, 1998. Strana 237.

Závěr

Lustig se svou tvorbou snaží předat obraz člověka poznamenaného holocaustem a válečnými zkušenostmi zvenku i zevnitř. Popisuje traumata, obavy a každodenní strach hrdinek, které se na základě svého židovského původu každý den ocitají na hranici života a smrti, mravnosti a nemravnosti.

Ženské hrdinky mají v Lustigově tvorbě výsadní postavení, jejich osudy ve svém díle reflektoval nejčastěji a soustředil se na zobrazení jejich způsobu jednání a prožívání. Jsou to neobyčejně silné postavy se silným smyslem pro morálku a všechny do jedné se snaží neztratit tvář i v době, kdy čelí silnému útlaku a ponižování ze strany takzvaného národa nadlidí.

Lustig si klade otázky mravnosti, schopnosti čelit a odolávat zlu a prostřednictvím svých hrdinek na ně hledá a nachází odpovědi. Všechny postavy zvolených próz si zachovávají lidství a drží se svého hodnotového žebříčku, odmítají ponížení, a přestože je jejich každodennost surová a odlidštěná, ony samy zvládly uhlídat svou jemnost a ženství až do úplného konce. Hlavním tématem všech pěti zvolených próz bylo ponižované ženství a reakce žen na tuto skutečnost.

Každá hrdinka srovnávaných titulů je jedinečná, ale přesto mají všechny některé vlastnosti, které je spojují. V první řadě je to skutečnost, že byly jen na základě židovského původu vytrženy ze svého dosavadního života a z prostředí a byly nuceny začít existovat v extrémních podmínkách koncentračních táborů a ghett.

Dalším spojujícím aspektem je jejich nevšední krása, tělesnost a erotika, které jsou pro dívky výhodou i prokletím a každá z nich s nimi nakládá po svém. Lea si svou krásou zajišťuje náklonnost V. F., který ji pomáhá přežít v terezínském ghettu. Colette nedobrovolně poskytuje své tělo nacistickému vězňovi, *vrahovi své rodiny*, čímž si však prodlužuje život. Tanga a stejně tak Perla Sch., dvě přiznané terezínské prostitutky svá těla využívají k získání alespoň malého množství potravin navíc. V Modlitbě pro Kateřinu Horovitzovou se prvky erotična objevují jen okrajově. Nevšední krása Kateřinu zachrání ještě z rampy osvětivského tábora, nicméně erotika do děje zasáhne až v samotném závěru knihy, kdy své tělo Kateřina využije jako zbraň a mstí se i za cenu vlastního života.

Všechny hrdinky procházejí nějakým vývojem, kterým se z děvčat stávají ženy. V úvodu, kdy se s nimi seznamujeme, jsou nám většinou představovány jako naivní dívky, v závěru se loučíme s vyzrálými ženami, které byly okolnostmi donuceny rychle a předčasně dospět. Kateřina je v okamžiku, kdy ji pan Cohen, respektive pan Brenske, zachrání z rampy osvětimského tábora, naivní a vystrašená dívka, která hoří vděčností k panu Cohenovi. V závěru novely je jediná, která se dokáže nacistům postavit a odmítá zemřít ponížená a zbavena lidské cti. Její gesto je o to silnější, že se k němu odhodlá, zatímco devatenáct přihlížejících nahých mužů potupně čeká na údajnou dezinfekci. Stejně tak Perla, od které bychom tak rozhodný akt vzdoru patrně nečekali, se těsně před transportem rozhodne nepřijmout roli odevzdané jdoucí na smrt. A na smrt, respektive do transportu jde vyrovnaná a klidná s přesvědčením, že alespoň vykonala spravedlivou pomstu. Lea je v úvodu sice éterická, ale realistická dívka, která musela být vnitřně silná, jinak by nemohla v ghettu a v otrěsných podmínkách přežít. Colette je citově založená dívka, která se jen velmi těžko smíruje s válečnými útrapami, ztrátou soukromí a ponížením a čelí tomu popíráním skutečnosti a lží. V. F. s Colette tuto hru na pravdu a na lež ochotně hraje, snaží se jí tak povzbuzovat a dodávat naději, protože ani jeden nikdy neví, zda se zrovna nevidí naposledy. Popíráním a odmítáním skutečnosti se Colette vyrovnává s pocitem beznaděje a zoufalství a sbírá sílu alespoň na to, aby se dokázala očistit sama před sebou. Tanga je prototypem nebojácné dívky, která je odhodlaná udržet si vlastní osobní prostor a svobodu až do úplného konce, což se jí nedaří a na konci příběhu se loučíme s bezradnou dívkou která si je vědoma blížícího se konce a proti očekáváním mu nijak nevzdoruje.

Hrdinky trilogie spojuje jasný charakteristický rys, obava, ovšem každá se bojí něčeho jiného. Lea se zdánlivě nesmyslně bojí stárnutí a s tím související ztráty krásy, která ji dosud zachraňovala, ovšem vzhledem k tomu, že žila v příbytku nad starobincem, se možná není čemu tolik divit. Lea viděla, jak je nemohoucí člověk ještě více zbaven důstojnosti a lidství, jaká bezmoc a opuštěnost se se stárnutím pojí a patrně se bála ještě mnohem hlubšího ponížení, které tito lidé museli zakoušet. Colette se naproti tomu obává pravdy a jakoby se jejím odmítáním snažila docílit popření nepříjemných skutečností, které by jakoby nebyly. Tanžin strach se nám může jevit jako nejracionálnější z těchto tří, vzhledem k prostředí, kde se děj novel odehrává. Tanga se nejvíce bojí nemocí, vidí v nich nemohoucnost, bezmocnost a zlodějku vnitřní síly, kterou si až téměř do samotného závěru uchovává.

Žádná z hrdinek není zcela pasivní, všechny svádí boj o život a existenci a vzhledem k prostředkům, které k tomu volí, pak často stojí před morálním dilematem. Se svým svědomím se nejhůře vyrovnává Colette, pro kterou je velmi těžké přijmout fakt, že je nucena své tělo poskytovat vrahovi své rodiny. Lea si je vědoma toho, že všechny výhody, které získává, má díky své přitažlivosti, ale prodejnost jako taková se jí samé hnusí, přestože se sama před sebou necítí pošpiněná. Je pro ni důležité vědomí, že svým jednáním nikomu neublížila a nikoho nezranila. Perla vidí prostituci jako způsob vytržení z každodenního stereotypu, jako životní styl, kterým mimo jiné pomáhá druhým překonávat tíhu každodenní reality a zároveň odmítá nevinnost ve všudypřítomné hrozbě transportu jako nesmysl a pokrytectví. Perla si uvědomuje, že v extrémních podmínkách jsou lidé nuceni přistupovat k extrémním činům a morálka koncentračního tábora a ghetta nesnese srovnání s morálkou obyčejného života. Obdobný postoj má k situaci Tanga, která je ze všech dívek k s prostitucí srovnána nejvíce, dílem díky své povaze a dílem proto, že prostituovala již před válkou.

Důležitým hybatelem některých příběhů, který spojuje příběhy odehrávající se v ghettu, tedy Leu z Leeuwardenu a Perlu, je Centrální evidence. Obě dívky mají někoho, kdo je opakovaně zachraňuje vyřazením kartičky s jejich jménem. Perla má pana L., který odebírá její kartičku z Centrální evidence a prodlužuje tím společné okamžiky, pro Leu dělá totéž Gottlieb Faber. Dlouhou dobu jsou tak v bezpečí a nejsou povolávány do transportů na východ. Obě poskytují svému zachránci za tuto laskavost protislužbu a nabízí mu své tělo. Jednoho dne však přeci jen dostanou povolání a obě jsou do transportu zařazeny, obě do něj však nastupují smířené a vyrovnané.

Postava Viliho Felda se objevuje ve všech částech trilogie, ale v každé z nich je Vili trochu někdo jiný. V Lee z Leeuwardenu je postava Viliho Felda Leiným ochráncem, opatrovníkem a živitelem, vycházejí si vzájemně vstříc. V Colette, dívce z Antverp je Vili Feld Colettinou láskou, díky své funkci pomocníka kápa má alespoň omezenou možnost soukromí a díky vzájemné lásce se snáze vyrovnávají s každodenní hrůzou vyhlazovacího tábora, dodávají si odvalu a podporu. V Tanze z Hamburku je Vili Feld jen stínem minulosti, vypravěč se trápí otázkami, kdo byl a co měl s Tangou, Vili zde reprezentuje jakýsi spojovník s minulostí a životem před válkou.

Všechny ženské hrdinky nakonec zemřou. Jen u Ley a Kateřiny je jejich smrt explicitně vyjádřena, v ostatních případech si jen jako čtenáři konec domýšlíme.

K vědomí smrti se nicméně každá z nich postavila čelem, jakmile nastal okamžik, který všechny patrně očekávaly, přestože se ho obávaly, přijaly jej a smířlivě se loučily se životem. Po celou dobu příběhů všechny stály na pomezí mezi bytím a nebytím, v závěru nakonec Perla a Kateřina vzdorují smrti akcí a činem, jednají tak, jakoby se alespoň v závěru chtěly vzepřít a nezemřít poslušně a po tom, co se alespoň pomstí, ulevují svému svědomí a umírají klidné a vyrovnané.

Styčnými body všech Židovek jsou krása, mládí, předčasná dospělost a odvaha. Zvolená díla akcentují téma erotiky a prodejnosti lidského těla, pokud mohlo tělo zachránit duši, ve vyhrocené situaci se zmíněné dívky skutečně vykoupily, ale současně se tím nezpronevěřily morálním zákonům. Obdobně si tak Perla i Kateřina dokázaly samy před sebou obhájit vraždu, kterou nakonec vnímaly jako spravedlivou odplatu a logický důsledek zla, které Bedřich Brenske a německý důstojník reprezentovali. I tak je ale jejich vzdor spíše překvapivým, nic mu nenasvědčuje, přestože pochybnosti a otázka pasivity, respektive vzdoru se u obou hrdinek objevují. Perla se místy zamýšlí nad tím, proč je židovský národ tak poslušný německé agresi a sama sobě nedokáže odpovědět, jak je možné, že všichni Židé uposlechli všechna nařízení, která byla vydána a právě jejich poslušnost je dovedla až na pokraj smrti. Ke vzdoru a neposlušnosti v jednom okamžiku vyzývá i Lea, kterou od marné revolty nakonec odradí právě Vili Feld. I Colette pocítuje touhu po revoltě, svádí boj sama se sebou a polemizuje s činem polské konfidentky, který je reflektován i v této próze, a nakonec přiznává, že sama by něco podobného nedokázala.

Vítězství člověka je podle Lustiga v jeho mravnosti a v tom, do jaké míry se dokázal vzepřít vnějším okolnostem. V případě Židovek, které jsem si zvolila pro potřeby mé diplomové práce, byl tento předpoklad naplněn beze zbytku, všechny zůstaly věrné svému lidskému obrazu a nedovolily ponížení, aby zcela ovládlo je i jejich jednání. Znemožnily tak vlastně nacistům to, o co se pokoušeli, ponížit člověka na úroveň zvířete, deklasovat ho na pouhou existenci. Lustigova tvorba zůstává hlubokým zdrojem inspirace a ponaučení, Lustig sám se snažil předat poselství budoucím generacím a troufám si tvrdit, že se mu to beze zbytku podařilo

Seznam zdrojů a literatury

Primární literatura

- LUSTIG, Arnošt. *Colette, dívka z Antverp*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- LUSTIG, Arnošt. *Lea z Leeuwardenu*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- LUSTIG, Arnošt. *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch*. Praha: Sdělovací technika spol. s.r.o., 2001.
- LUSTIG, Arnošt. *Tanga z Hamburku*. Praha: Mladá fronta, 2006.
- LUSTIG, Arnošt. *Vlny v řece: Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

Sekundární zdroje a literatura

- Arnošt Lustig – devět životů [dokumentární film]. Režie Ivo Pavelek, Kristina Pavelková. Česko 2012.
- Arnošt Lustig. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. c2011. [citováno dne: 26. 5. 2016]. Dostupné z: <[http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=507&hl=Arno%C5%A1t+lustig+](http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=507&hl=Arno%C5%A1t+lustig+>)>.
- BAUER, Michal. *Krásné zelené oči Arnošta Lustiga*. Tvar, 2000, roč. 11, č. 21.
- BAUER, Michal. *Oheň na vodě Arnošta Lustiga*. Tvar, 1998, roč. 9, č. 21.
- BURIÁN, R. *Spirála Lustigova díla se stáčí dál*. Host, 1998, roč. 14, č. 10.
- BURIÁNEK, František. *Česká literatura 20. století*. Praha: Orbis, 1968.
- Cena Arnošta Lustiga [online]. c2016. [citováno dne: 1. 6. 2016]. Dostupné z: <<http://www.cenaarnostalustiga.cz/>>.
- CINGER, František. *Arnošt Lustig zadním vchodem*. Praha: Mladá fronta, 2009.

- DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sfinga, 1994.
- HAMAN, Aleš. *Arnošt Lustig*. Jinočany: H&H, 1995.
- HAMAN, Aleš. *O takzvané „druhé vlně“ válečné prózy v naší současné literatuře*. Česká literatura. 1961, roč. 9, č. 4.
- HAMAN, Aleš. *Prózy Arnošta Lustiga a dnešní čtenář*. Tvar, 1992, roč. 3, č. 10.
- HOLÝ, Jiří a kol. *Holokaust v české, slovenské a polské literatuře*. Praha: Karolinum, 2007.
- HOLÝ, Jiří [et al]. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis 2011.
- JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. III svazek: 1958 – 1969*. Praha: Academia, 2008.
- LUSTIG, Arnošt a SUK, Jan, ed. *Interview: vybrané rozhovory 1979-2002*. Praha: Akropolis, 2002.
- LUSTIG, Arnošt. *Dobrý den, pane Lustig (Myšlenky o životě)*. Praha: Aequitas, 1999.
- LUSTIG, Arnošt. *Esence*. Praha: Nakladatelství Andrej Šťastný, 2004.
- LUSTIG, ARNOŠT. *Odpovědi*. Jinočany: H&H, 2001.
- LUSTIG, Arnošt. *Zpověď. Literárně zpracovaný fonetický záznam vzpomínek a úvah Arnošta Lustiga*. Praha: Multisonic, 2008.
- MICHÁLEK, Emanuel. *Ještě k původu slova holokaust*. Naše řeč, 1994, roč. 77, č. 5.
- MIKULÁŠEK, Alexej, GLOSÍKOVÁ, Viera, SCHULZ, Antonín a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století*. Praha: Votobia, 1998.

- NOVOTNÝ, Vladimír. *Arnošt Lustig a jeho doba*. Tvar, 1995, roč. 6, č. 16.
- NOVOTNÝ, Vladimír. *Krásná a strašlivá*. Nové knihy, 1992, roč. 33, č. 24.
- RZOUNEK, Vítězslav. *Nástin poválečné české literatury 1945 – 1980*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- STÝBLO, Ladislav. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* [online]. 2013. [citováno dne 24. 5. 2016]. Dostupné z: <<http://vlaklustig.cz/modlitba-pro-katerinu-horovitzovou/>>.
- ŠÍMOVÁ, Martina. *Ženské postavy v mezní situaci v Lustigových prózách* [online]. 2015 [citováno dne 2. 6. 2016]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D. Dostupné z: <<http://docplayer.cz/3446543-Zenske-postavy-v-mezni-situaci-v-lustigovych-prozach.html>>.
- TOUŠLOVÁ, Iveta. 13. Komnata Arnošta Lustiga. In: *Třináctá komnata* [televizní pořad]. ČT1 26. 2. 2011. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1186000189-13-komnata/209562210800003-13-komnata-arnosta-lustiga/>>.
- VÁVRA, R., POTUŽNÍK, J. F., MAJSTOROVIČOVÁ, A. Vzkaz Arnošta Lustiga. In: *Vzkaz* [televizní pořad]. ČT24 18. 7. 2015. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10160488386-vzkaz/208452801410003-vzkaz-arnosta-lustiga/>> .
- ZÍTKOVÁ, Irena. *Modlitba za Colette Cohenovou*. Tvar, 2001, roč. 12, č. 19.